

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Troels Fink: Holger Jacobsen

Lars Henningsen: Tobaksfabrikker og Børnearbejde

Ernst Vollertsen: Holmen – et fiskerleje II

Bog anmeldelse

N. H. Kragh Nielsen: Avisindex 1977

Grænselandsdagbog

MAJ

5 · 1978

54. ÅRGANG

Haderslev Museum

Dalgade 7

Udstilling af Erik Bertelsens keramiske arbejder »Tudsefisk«, specielt »Blomstertudserne«
i tiden 25. 5. – 2. 7. 1978

Udstilling 16. juni – 30. juli 1978:
Billedhuggeren Robert Jacobsen og hans verden
Skulptur og ældre grafik

Flensborg Bymuseum

Udstilling af fotografier (Verdensudstilling)

1. del: 11. maj – 4. juni 1978

2. del: 7. juni – 25. juni 1978

»Alte Schule«, Kleinsolt

(Freienwill ved Flensborg)

Udstilling af vægtæpper og keramik (Karin Delaunay, Odette Sansonnet og Claude Champy)
i tiden 21. 5. – 11. 6. 1978

Åbent: Fredag og lørdag kl. 15–18 og søndag kl. 10–18. Tlf. 04602/301

Slægtsforskning

Arkivundersøgelser foretages i Viborg. Ydelse før betaling.

Jens Lampe, Vilhelmsborgvej 59, 8330 Beder

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 58.– kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Enkeltnumre kan købes for 6.– kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Haderslev-vej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Werner Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Tlf. (04) 72 18 78.

Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.

Kort før jul 1975 aflagde Dronning Ingrid visit i »Det blinde Æsel«, et besøg, Holger Jacobsen glædede sig meget over.

Holger Jacobsen

25. 12. 1906 - 3. 3. 1978

AF TROELS FINK

Hver især bærer vi et univers i os, og hver enkelt er centrum for sin verden. Holger Jacobsens univers havde sit centrum i Aabenraa, her havde han rod, herfra gik hans verden. Det var ikke blot et spørgsmål om anerne, dem var der mange af, og han delte dem med mange andre, men han kendte dem, han havde levet sig ind i deres skæbner,

deres venners og fjenders skæbner og hele byens udvikling og tilværelse.

Hans far var den ansete farver Thorkild Jacobsen, hvis far igen var kommet fra Torp i Ensted sogn og havde grundlagt forretningen i Aabenraa. Hans mors familieforhold var lidt indviklede, hun var datter af kaptajn Friedrich Callsen, der var gift med Anna,

født Cornett. Kaptajn Callsen døde i en ung alder og hans enke blev i andet ægteskab gift med tobaksfabrikant I. P. Junggreen, en førende skikkelse inden for Sønderjyllands danskhed efter 1864. Fra 1884–86 repræsenterede han de danske i den tyske rigsdag. Holger Jacobsens mor var altså »sammenbragt barn«, som man sagde, med Jungreens børn af flere ægteskaber.

Fru Junggreens mor, den gamle fru Cornett, havde Holger Jacobsen en særlig veneration for. Hendes mand var sejlmager og boede i Skibbrogade. Fru Cornett var en udpræget dansk patriotisk dame. Hun havde glædet sig over sejren ved Isted og sørget over nederlaget på Dybbøl i 1864. Både fru Cornett og hendes datter var nære veninder af den legendariske Jomfru Fanny. Fru Junggreen fik en del af Jomfru Fannys fine håndarbejder blandt andet en meget smuk dåbskjole. Både I. P. Junggreen og Jomfru Fanny repræsenterede hver på sin måde den faste tro på, at retten engang ville ske fyldest, at Nordslesvig igen ville blive genforenet med Danmark. Det var denne tradition, som Holger Jacobsen holdt levende.

Blandt dem, der byggede hans verden op, må vi ikke glemme hans gamle barnepige, Bedde; hun havde været i huset hos den sidste danske amtmand før 1864, kammerherre Heltzen, og hun kunne fortælle om Aabenraa før 1864, og for hende var der kun én rigtig konge, det var Frederik VII, og hun videregav til Holger Jacobsen sin hengivenhed for denne ejendommelige personlighed. Hun kunne også fortælle sagn og eventyr, men der var i hele hendes tankegang en national tone. Sine sidste år tilbragte hun hos nogle slægtninge på Ærø, men hun var ikke helt tilfreds med denne ø: »De er ikke rigtig danske herovre«.

Med en sådan ballast hjemmefra kan man nok forstå, at Holger Jacobsen ikke følte sig særlig veltilpas i den tyske skole, hvor han begyndte sin skolegang i 1914. Han oplevede modsætningen mellem skole og hjem

stærkere end så mange andre. Han kunne også fortælle om de smålige chikaner, man var udsat for dengang. Han havde under 1. verdenskrig været på besøg hos nogle slægtninge i Assens og havde til lekture på hjemvejen fået et nummer af Familie-Journalen. Da han kom over grænsen ved Vamdrup, gemte han bladet under sin bluse, men bladet blev opdaget og konfiskeret af den nidkære tyske tolder.

Da jeg selv i april 1918 blev elev i den Kgl. Preussiske Realschule, gik Holger Jacobsen en hel del klasser over mig, og sådanne elever så man op til, når man gik i 1. klasse. Holger lærte jeg at kende, fordi han var legekammerat med min ældre broder. I efteråret 1918 deltes vandene i skolegården, danske for sig og tyske for sig. Jeg erindrer, at der blev oprettet en »Danske drenges mølleforening«, hvis formål var at drive en lille vandmølle ved Blegen, men uenighed i bestyrelsen betød desværre en hurtig afslutning af virksomheden.

Begivenhederne 1918–20 – folkeafstemningen og genforeningen – gjorde et uudslætteligt indtryk på Holger Jacobsen. Han var stor nok til at forstå rækkevidden af det, der skete. Han var til stede ved mødet på Folkehjem den 17. november 1918, og han kunne på det store billede fra mødet pege på sig selv langt tilbage i rækkerne. Han tilhørte byens spejderkorps, der havde mange ordonansfunktioner i disse bevægede år.

I 1923 afsluttede Holger Jacobsen sin skolegang og kom i boghandlerlære hos Harald Bo Bojesen, men det var ikke boghandler, han havde lyst til at være. Han havde udlængsel, som de gamle Aabenraaere havde haft, og sidst i 1920'erne rejste han til Californien, hvor han prøvede lidt af hvert, en tid var han i Salinas, hvor han fik kontakt med sønderjyder, der var udvandret efter 1864; han kunne på meget fornøjelig måde gengive deres med amerikanske udtryk isprængte sønderjyske sprog.

Efter nogle år i det fremmede vendte Hol-

Vægterpladsen er en af de kendteste lokaliteter i Åbenrå, og det kendteste hus på Vægterpladsen er utvivlsomt det smukke, lille hus med det ejendommelige navn »Det blinde Æsel«, der ligger på pladsens nordside. Huset, et gammelt gavlhus med kvarterets eneste »udlug« er nabo til et stort langhus, der i 1837 omtales som den til »en tredjedels Staovns skat ansatte ejendom nr. 49 i 4. Quarteer på Vægterpladsen med tilhørende lejevåning.«

Lejevåningen eller »Det blinde Æsel« blev skilt ud fra nabohuset i 1970 og Åbenrå kommune overtog samtidig huset, hvorefter Åbenrå byhistoriske Forening i samarbejde med Nationalmuseet påtog sig at restaurere ejendommen inden døre.

Efter halvandet års arbejde stod det foryngede blinde æsel parat, og i slutningen af 1972 flyttede Holger Jacobsen ind i ejendommen, der næsten kunne betragtes som en slags æresbolig. På billedet, der er taget kort før ombygningen, har Holger Jacobsen just inspiceret sin senere bolig, som han blev umådelig glad for.

ger Jacobsen igen tilbage til Aabenraa. Skæb-
nen ville at han blev syg, at han blev ind-
lagt på Aabenraa sygehus og at sygeplejer-
sken var Sigrid. Det blev kærlighed ved før-
ste blik og indledningen til et sjældent lyk-
keligt ægteskab. De første år var økonomisk
vanskelige. Forsøget med at oprette et vaske-
ri i Aabenraa mislykkedes, og familien flyt-
tede til fiskerlejet Spramshuse på Løjtland
langt ude ved fjorden. Her havde Holger Ja-
cobsens far tidligere købt et gammelt fisker-
hus som sommerbolig. For den, der ikke
kender Spramshuse, skal det røbes, at det er
et lille paradys på jorden, her ligger 3–4 huse
omkring udløbet af en lille bæk i det mest
smilende østkystlandskab. En overgang var
der indtægter af et stort hønsehold; det var
i 30'ernes krise, da kornet var billigt, men
så blev kornet dyrere og rentabiliteten var
borte. Holger Jacobsen fik for en tid en
dårligt lønnet stilling i bladet Hejmdals eks-
pedition. Han cyklede hver dag i nogle år
den lange vej fra Spramshuse til byen, men
de ydre besværligheder kunne ikke gøre skår
i den lykke, der udfoldede sig i hjemmet,
hvor efterhånden tre sønner kom til.

Det lettede på økonomien, da Holger Ja-
cobsen blev ansat på gasværket, og helt på
sin rette hylde kom han, da han blev leder
af Aabenraa bys folkeregister. Han fik på
embeds vegne kontakt med næsten alle by-
ens borgere, og han kendte familiesammen-
hænge og menneskeskæbner i Aabenraa som
ingen anden.

I 1964 fik Holger Jacobsen som deltids-
opgave overladt ledelsen af Aabenraa Mu-
seum. Det rummede allerede da store og
gode samlinger, men Holger Jacobsen satte
liv i museet, antallet af udstillinger blev
øget, han havde også held til at udvide sam-
lingerne, og den tillid, han umiddelbart ind-
gød sine omgivelser, var også medvirkende
til, at museet fik mange gaver. Da han i
1973 trak sig tilbage som leder af folke-
registret kunne han tage sig endnu mere af
museet, og han udvidede sin i forvejen om-

fattende foredragsvirksomhed. Hans ynd-
lingsemne var Jomfru Fanny. Hun imødekom
med sine forudsigelser de forventninger som
så mange sønderjyder i årene efter 1864 næ-
rede om en genforening med Danmark; den
mystik, der stod om hendes person, kunne
nok underbygge tilliden til, at hun kunne se
ind i fremtiden, men det afgørende var selv-
følgelig, at hun så det, som de danske gerne
ville, man skulle se. Det er svært at afgøre,
om Holger Jacobsen i sit stille sind mente,
at hun virkelig var en datter af Christian
VIII, førstefødt, før ægteskabet blev indgået
mellem ham og hans gemalinde. Det ville
have glædet ham, om det havde været mul-
ligt at føre bevis derfor.

Et andet speciale var byvandring gen-
nem det gamle Aabenraa. For talrige af by-
ens gæster er et besøg blevet til en oplevelse,
fordi Holger Jacobsen viste dem byen med
indsigtsfulde og kærlige øjne og munter for-
tællekunst.

I årenes løb fik Holger Jacobsen skrevet
en hel del artikler. De fleste findes i Sønder-
jysk Månedsskrift og handler om emner i til-
knytning til museet. Det blev også til en
børnebog om »Jens fra Gildegade«, der skil-
drede en Aabenraa-drengs oplevelser i 1864.
Et skuespil, eller tidsbillede i 3 akter, som
Holger Jacobsen kaldte det, havde titlen
»Hvo som tror haster ikke«, det var træk fra
1864, som han fastholdt heri. Titlen er det
bibelord, der ligger til grund for sangens:
»Det har slet ingen hast for den, som tror«.

I årene 1958–1976 var Holger Jacobsen
medlem af styrelsen for Historisk Samfund
for Sønderjylland; han var formand for
Åbenrå amtskreds, som han blev æresmed-
lem af, da han af helbredsgrunde trak sig
tilbage.

Holger Jacobsen blev ikke skånet for hår-
de slag af skæbnen. Hans Sigrid døde alt for
tidligt, og en elsket lille sønnesøn blev revet
fra ham, og lidt senere døde den ældste af
de tre sønner, men har bar med stor styrke
modgangen, andre skulle ikke mærke, hvor

svært han var ramt, og han rettede sig efter slagene og kunne finde meget at glæde sig over, fordi han havde en udviklet sans for at opleve situationer og mennesker og dertil en stor meddelelsestrang.

Da huset »Det blinde æsel« på Vægterpladsen var blevet restaureret ved byens foranstaltning, fik Holger Jacobsen tilbudt boligen. Gode venner frarådede ham at flytte ind. Husets grundareal er 29¹/₂ m², men Holger Jacobsen så straks stedets muligheder. Han indrettede et af de mest hyggelige hjem, man kunne tænke sig. Han elskede at vise det frem, det blev næsten en del af museet. Han var stolt, da postvæsenet bragte et frimærke med motiv fra Vægterpladsen, og det morede ham, da en god ven som adresse anvendte frimærket med en pil, der pegede på

Det blinde æsel. Et højdepunkt var det for Holger Jacobsen, da dronning Ingrid i december 1975 aflagde besøg i huset.

Til sommerfesten for beboerne på Vægterpladsen og i Pottergade i 1976 skrev Holger Jacobsen en sang; den er holdt i en bevidst naiv stil, men den røber Holger Jacobsens varme følelser for Aabenraa og hans glæde ved sin bolig. Sangen gengives her, det bør måske oplyses, at genbohuset til Det blinde æsel på den anden side af Jomfrugangen hedder »Æ Tressur«, det er det gamle sønderjyske ord for det, som på rigsdansk hedder en Amagerhylde. Desværre fik Holger Jacobsen alt for få år i »Det blinde æsel«, men sangen giver et godt indtryk af den glæde, han følte ved at have fundet sin rette plads.

SANG TIL POTTERGADE- OG
VÆGTERPLADS-FESTEN
1976

Mel.: Skamlingsbanken

Jeg er født i byen lagt helt tæt ved fjorden,
hvor de stolte skibe for mod fremmed strand.
Intet steds er smukkere vel her på jorden,
og jeg elsker den samt og mit fædreland.
Dog en længsel drog mig til de fjerne egne.
Ud jeg drog, men glemte ej mit kære hjem.
De små veje med de vilde, grønne hegne,
ofte drog de for mit indre øje frem,
og de huse små med deres røde tage
mellem roser og det grønne hyldetræ.
Tankerne de gav sig dagligt til at jage
hjem til byen bag om bakkerne i læ.

Hjem jeg drog så fra de tørre, varme lande,
der, hvor solens stråler altid steger hedt.
Atter så jeg fjordens dybe, salte vande
og den by, hvorefter ofte jeg har ledt.
Thi i mine tanker var den altid blevet.
Der jeg mødte lykken på min lange vej,
for i skæbnens bog, der stod der også skrevet,
pigen, som jeg mødte, hun sa' ikke nej.
Vi tog bo på bakken midt i fuglesangen
i en krans af bøgeskovens dybe favn.
Pottergade, Vægterplads og Jomfrugangen.
Hvilken klang i disses skønne gamle navn.

Tiden gik, og nu jeg blevet er alene,
men en glæde stor nu blev beskåret mig.
Jeg får lov til tæt ved hyldens grønne grene,
at leve der ved vægtrens smukke, gamle vej,
imellem folk, der også samles her i flokken
ved »Det blinde æsel« nabo til »Tressur«.
Fra Sankt Nicolaj man hører aftenklokken
og timeslaget fra det store kirkeur.
Fuld af tak så fyldes da mit gamle hjerte,
at jeg her må bo så dejlig veltilpas.
Derved dulmes livets ofte bitre smerte
på vor gode gamle, smukke Vægterplads. H. J.

Tobaksfabrikker og børnearbejde

AF LARS N. HENNINGSEN

Der er sket en radikal svingning i bedømmelsen af børns arbejde i industrien i de sidste par hundrede år.

Arkivar Lars Henningsen, Åbenrå, har fundet en del stof frem om børnearbejde i den sønderjyske tobaksindustri og sammenholder arbejdsgivernes interesse i billig arbejdskraft med lovgivernes syn på det forsvarelige i at beskæftige børn helt fra seksårsalderen.

Hvilken opdragelse og hvilke påvirkninger er mest gavnlige for børn og unge? Skiftende tider har givet skiftende svar på spørgsmålet. I sidste halvdel af 1700-årene fremhævede mange skribenter, at børn – og specielt almuenes børn – først og fremmest burde indpodes arbejdsomhed. De skulle opdrages til gode kristne, til gode borgere, dvs. lydige undersåtter, og til nyttige, produktive arbejdere. En stor del af skoleundervisningen burde bestå i praktisk indøvelse – at give den brede befolkning for megen teoretisk lærdom var for flere af oplysningsfilosofferne et onde. Det var ikke blot unyttigt, men kunne blive farligt for statens beståen. I stedet for at trækkes gennem en lang og sløvende teoretisk skolegang burde menigmands børn så tidligt som muligt kaldes til produktivt arbejde.

En sådan opfattelse finder man hos amtslægen i Tønder indtil 1802, Johann Gottfried Krichauff, der i 1780 fremsatte sine ideer om, hvordan tiggeriet kunne afskaffes. Han mente, at fattige børn skulle holdes til arbejde fra 6-års alderen. Af børn mellem 6 og 9 år kunne man kræve en kvart arbejdskraft, 9–14 års børn kunne yde en halv arbejdskraft, mens børn mellem 14 og 18 år skulle

regnes for trekvart arbejdskraft¹. Tilsvarende møder man langt ned i 1800-årene adskillige udtryk for det nyttige i, at børn vænnes til arbejde, også fabriksarbejde. En sådan tankegang harmonerede med den fremvoksende industris ønske om at begrænse lønudgifterne.

Således anbefalede klostret i Uetersen i 1822 opretholdelse af en tobaksfabrik i flækken Uetersen med det argument, at den gav drenge mulighed for at tjene brødet på en tilladt, god måde uden skade for sundhed og skolepligt. Samtidig lærte de at indordne sig »under fornuftig subordination«^{1a}.

Maskinernes fremkomst og fabrikkerne drog imidlertid på en ny måde børnene ind i det økonomiske liv. Misbrug fulgte i udviklingens kølvand – et skoleeksempel er udnyttelsen af børn i de engelske kulminer. For 1800-årenes dominerende ideologi, liberalismen, burde næringslivet ganske vist så vidt muligt overlades til den frie konkurrences selvregulerende kræfter. Alligevel erkendte lovgivningsmagten i det ene land efter det andet, at der måtte gribes ind over for alt for åbenlyse misbrug. Gradvis fik man en fabrikslovgivning med henblik på at bremse den udnyttelse af børnearbejdet, som fandt sted i mange brancher.

Fabrikslovgivning

England gik i spidsen. Her kom den første fabrikslov i 1802, og i 1819 fastsattes 9 år

1. Grue-Sørensen: Opdragelsens Historie bd. 2, s. 114, 162, 186ff. Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte, 1788, 1, s. 311.

1a. RA, Kommercekollegiet, industri- og fabriksfaget 1816–1848, journalsag 1824, 247.

Fabriksstempler for J. P. Junggreens og F. Andresens tobaksfabrikker i Åbenrå, F. D. Spethmanns i Egernførde, Spielweg og Co. i Christiansfeld og J. P. Schmidt jun. i Flensborg. Fabrikkerne egne varer skulle for at hindre toldbedragerier mærkes med disse stempler, som ikke kunne ændres uden Kommercekollegiets tilladelse. Stemplerne, som stammer fra perioden ca. 1820–56, er gengivet i naturlig størrelse. Originaler i Rigsarkivet, Slesvigske Ministerium og Kommercekollegiet.

som aldersgrænse for børns optagelse i bomuldsspinderierne. I Preussen blev regler til beskyttelse af børnene udstedt i 1839 og 1853, og ved forordning af 22. september 1867 blev disse bestemmelser også gældende i Slesvig-Holsten². Af mere varig betydning blev Gewerbeordnung for det nordtyske forbund af 21. juni 1869. Her blev der givet

nøje regler for anvendelsen af børn og unge mennesker i fabrikker. Virksomhedsejerne i Slesvig og Holsten kunne ikke længere antage billig børnearbejdskraft efter forgodtbeholdende³. Børn under 12 år måtte ikke antages til regelmæssig beskæftigelse i fabrikker, børn mellem 12 og 14 år måtte højst arbejde 6 timer dagligt, og kun hvis de samtidig gik tre timer i skole. Unge mennesker

2. Meyers Konversations Lexikon bd. 5, 1890, s. 997, 1001. Verordnungsblatt für Schleswig-Holstein 1867, s. 1516 nr. 512.

3. Bundes-Gesetzblatt des Norddeutschen Bundes 1869, nr. 26.

mellem 14 og 16 år måtte højst have 10 timers fabriksarbejde dagligt. Den arbejdsgiver, som ville beskæftige børn og unge, skulle anmelde det til politiet og føre lister over de ansatte.

Med disse regler var udviklingen i Slesvig og Holsten kommet forud for kongeriget. Her skete det første store lovindgreb mod børnearbejdet med fabriksloven af 1873. Den var endda på nogle punkter mere moderat end den tyske: Grænsen for børns fabriksarbejde blev 10 år, for børn i alderen 10 til 14 år måtte den effektive arbejdstid ikke overstige 6 timer dagligt, og 14–18 årige måtte højst arbejde 10 timer⁴.

I Slesvig og Holsten blev reglerne skærpet gang på gang i de følgende årtier. Fra 1878 måtte børn under 12 år overhovedet ikke beskæftiges i fabrikker. Særlige embedsmænd skulle herefter føre kontrol med lovens overholdelse og årligt aflægge beretning om deres virksomhed til forbundsråd og rigsdag⁵. En ny stramning fandt sted i 1891. Nu blev aldersgrænsen 13 år. Børn over 13 år måtte kun arbejde i fabrikker, hvis de ikke længere var skolepligtige. Arbejdstiden for alle under 14 år måtte ikke overskride 6 timer dagligt, for unge mellem 14 og 16 år var maksimum 10 timer dagligt⁶.

Spørgsmålet bliver nu: Hvilke brancher gjorde særlig brug af børnenes arbejdskraft? Børnearbejdet var især udbredt i fabrikker med enkle og lette arbejdsprocesser. Således udgjorde børn en betydelig procentdel af de beskæftigede i cikoriefabrikkerne; i 1856 var der i Niels Jensen Petersens cikoriefabrik i Tønder en værkfører, en tjenestekarl og 8–10 børn, der dog kun arbejdede om eftermiddagen. I tændstikfabrikkerne, som f.eks. L. Hintzes i Slesvig, der i 1856 beskæftigede 4 voksne og 50–60 børn, og ved fabrikation

af uldkarder blev børn også brugt flittigt. Hos D. Berger i Flensborg arbejdede 10 børn i 1856 under en enkelt mands opsyn med at sætte tænder i karderne. I H. J. H. de Wolffs kradsuldsfabrik i Apotekergade 7 i Haderslev beskæftigedes i 1847 3 arbejdere og 40 daglejere, hovedsagelig kvinder og piger. I pibe-slangefabrikkerne, som fremstillede de lange rør til datidens piber, benyttedes især piger⁷.

Langt de fleste børn arbejdede imidlertid i tobaksfabrikkerne. Af 2632 børn under opsyn af det danske fabrikstilsyn i 1874 arbejdede 1214 i denne branche⁸. Her vil vi nøjes med at se på, i hvilket omfang tobaksfabrikkerne anvendte børn, og hvilken virkning lovgivningen i århundredets slutning fik på børnearbejdet.

Tobaksfabrikker før 1864

Små tobaksspinderier fandtes i købstæderne allerede i 1700-årene. Men først fra 1820'erne voksede enkelte virksomheder sig store, især i Flensborg, Christiansfeld, Haderslev og Egerførde. I Flensborg anføres i perioden fra 1780'erne til ind i det første årti af 1800-tallet nogle og fyrrer tobaksfabrikanter med op til 120 medhjælpere. I 1853 var ialt 294 personer beskæftiget i tobaksindustrien, og ved byens adskillelse fra Danmark var tallet ca. 400⁹. Ét firma indtog en absolut førerstilling: Jacob Petersen Schmidt jun.'s tobaksfabrik. Nogle tal belyser udviklingen for dette firma¹⁰:

7. RA, Ministeriet for hertugdømmet Slesvig 2. Dep. B nr. 401a Forskellige sager, Fabrikker etc. Haderslev rådstuearkiv, Acta XIX D 1.
8. Georg Nørregaard: Arbejdsforhold inden for dansk håndværk og industri 1857–1899, 1943, s. 241.
9. Stadtarchiv Flensburg A 423. Flensburg, Geschichte einer Grenzstadt, 1966, s. 356.
10. Stadtarchiv Flensburg A 423. RA, General-toldkammer og kommercekollegiet, fabrikslister for hertugdømmerne 1825–48. Ministeriet for hertugdømmet Slesvig 2. dep. B nr. 401, Forskellige sager, fabrikker etc.

4. Hans Chr. Johansen: Den økonomiske og sociale udvikling i Danmark 1864–1901, 1962, s. 164.

5. Reichs-Gesetzblatt 1878 nr. 24 s. 199ff.

6. Reichs-Gesetzblatt 1891 nr. 18 s. 281ff.

	<i>Arbejdere ialt</i>	<i>Heraf børn</i>
1815	10	4
1825	12	3 (dreng)
1830	13	4 (dreng)
1835	27	13 (dreng)
1841	48	30 (dreng)
1845	56	28 (dreng)
1857	95	?

Brødremenigheden i Christiansfeld var kendt for sit udmærkede håndværk og for en række større virksomheder, som var delt mellem menigheden, brødre- og søstrehusene og de forholdsvis få selvstændige borgere. Der var garveri, sæbe-, lys- og ovnfabrikation, uldkæmmeri og spinderi; der blev fremstillet strømper, og fra 1778 drev menigheden en betydelig tobaksfabrik under handelshuset Spielwerg og Co. Efter en lammende stagnation i de vanskelige år fra Napoleonskrigen til ind i 1830'erne fik byen fra 1840'erne atter gode år. Denne udvikling ses klart ved at betragte antallet af beskæftigede i tobaksfabrikken, som i 1823 fik sit privilegium bekræftet; og det ses, at børnene i høj grad bidrog til den eksplosive vækst¹¹:

	<i>Arbejdere ialt</i>	<i>Heraf børn</i>
1824	3	
1834	5	
1841	66	40
1845	76	48
1851	80	30
1861	100	50 (?)

I Egernførde dominerede Franz Daniel Spethmanns tobaksfabrik, og også her gennemgik firmaet en vældig ekspansion i tiden op til 1864¹²:

11. RA, Generaltoldkammer og kommercekoll. Fabrikslister for hertugdømmerne 1824–45. Ministeriet for hertugdømmet Slesvig, 1. dep. B 79^a nr. 130 lister over fabrikker etc. ibid. 2. dep. B nr. 400 Forskellige sager.

	<i>Arbejdere ialt</i>	<i>Heraf børn</i>
1835	23	
1841	42	
1845	49	
1850	26	
1856	68	40 (dreng)
1860	75	43 (dreng)

Haderslev kom ligeledes med i fremgangen. Indtil omkring 1840 indtog Claus Petersens og Johann G. Otzens tobaksfabrikker førstepladsen. De lå i Badstuegade 16 og Storegade 3 og havde hver 4–8 arbejdere, hvoraf 4–6 børn.

Derefter voksede Matthias Hansens og sønnen H. C. Hansens tobaksfabrik, så den efter 1864 blev en af Sønderjyllands største¹³:

	<i>Arbejdere ialt</i>	<i>Heraf børn</i>
1825	5	2 (dreng)
1830	4	
1835	4	
1840	4	2 (lærling)
1845	23	17 (15 dreng, 2 lærling)
1850	23	18 (16 børn, 2 lærling)
1855	41	34 (26 dreng, 5 piger, 3 lærling)
1860	57	30
1863	65	30

Det er herefter klart, at en række anselige tobaksfabrikker voksede op i årene frem til 1864, og alt tyder på, at tobaksindustrien i hertugdømmerne på dette tidspunkt var bedre udviklet end den kongerigske. En stor del af dens kundekreds lå da også nord for Konge-

12. som 11, og Min. for Slesvig 2. dep. B nr. 401a.

13. RA, Generaltoldkammer og kommercekoll. Fabrikslister for hertugd. 1825–45. Haderslev rådstuearkiv Acta XIX D 1.

åen¹⁴. Det fremgår ligeledes, at børnene i høj grad bidrog til den stigende produktion. Hvor tidligt børnene blev inddraget i arbejdet, fremgår imidlertid ikke af de fabrikslister, som er hovedkilden til ovenstående. Først i årene omkring indførelsen af den preussiske lovgivning synes det muligt at belyse dette spørgsmål.

Børn i Åbenrås tobaksfabrikker 1868–69

Tobaksfabrikanterne i Åbenrå kunne langt fra måle sig med Flensborgs og Haderslevs. Virksomhederne beskæftigede i reglen kun mellem 5 og 15 arbejdere hver. Til gengæld spillede flere af fabrikanterne en fremtrædende rolle i den nationale kamp. Den største fabrik ejedes af agent, rådmann Johann Heinrich Middelheus (1803–94), en ledende figur på dansk side, og efter ham af Lorenz Middelheus. Firmaet beskæftigede i 1856 20, i 1881 15 og i 1900 9 personer. I årene op til 1853 arbejdede J. H. Middelheus' stedsøn Jens Peter Junggreen, senere de danske sønderjyders fører, i fabrikken. Efter at han i Nordamerika havde gjort sig bekendt med tobaksavl og tobaksfabrikation, etablerede han sig i 1856 som selvstændig. Men allerede 1886 døde han, kun 59 år gammel. Forretningen blev nu videreført af enken, indtil en ny lederskikkelse på dansk side, Sprogforeningens formand Mathias Andresen, i 1898 overtog styret. Firmaet beskæftigede i 1856 en svend og 3 drenge, i 1881 var der 8 arbejdere, i 1900 var tallet 10. Den tredje af de større tobaksfabrikker ejedes af hjemmetyskeren, deputeret borger Hans Offersen (1802–83), og efter ham af sønnen af samme navn (1852–1922). Her tjente i årene 1856, 1881 og 1900 henholdsvis 5–7, 10 og 2 personer deres brød¹⁵.

For årene 1868–69, altså før den preussi-

ske fabrikslovgivning havde sat afgørende spor, er det muligt at belyse, hvor langt de nævnte tobaksfabrikanter i Åbenrå gik i anvendelsen af børn som arbejdskraft. Efter lovene af 22. sept. 1867 og 21. juni 1869 måtte ansættelse af børn til fabriksarbejde ikke ske, før faderen eller værgeren havde afleveret skudsmålsbog (Arbeitsbuch) til arbejdsgiveren. Bøgerne blev udleveret af lokaløvrighederne. I Åbenrå førte øvrigheden protokol over udstedte bøger fra marts 1868¹⁶, og på grundlag heraf kan man danne sig et skøn over, hvor gamle de børn var, som beskæftigedes i tobaksfabrikkerne.

I 1868 og 1869 fik ialt 55 børn (alle drenge) udstedt arbejdsbøger. Heraf var 21 under 12 år, 14 var 12 år, 19 var 13–15 år gamle. Ét barns alder er ukendt. Knap 40 % af de beskæftigede børn var altså mellem 9 og 11 år. Mon ikke denne overvægt på de yngste årgange er typisk for forholdene op til den preussiske lovgivnings indførelse? I alle tilfælde medførte lovgivningen straks, at fabrikanterne måtte opgive at benytte de mindste børn: I årene 1870–72 ses arbejdsbøger ikke udstedt til børn under 12 år i Åbenrå, og større mulighed for at beskæftige de yngste ulovligt var der næppe.

Markedsforhold og arbejdskraft efter 1864

Efter 1864 måtte tobaksindustrien tilpasse sig helt nye forhold. Det danske afsætningsmarked gik tabt, og samtidig kom en stærk konkurrence fra billigere sydtyske produkter. Især cigarfremstillingen blev hårdt ramt, og den hidtil blomstrende tobaksindustri i Flens-

14. Claus Malmlose: P. Wulffs cigarfabrik 1868–1914, Erhvervshistorisk Årbog 1974, s. 75ff.

15. RA, Ministeriet for hertugdømmet Slesvig 2. dep. B nr. 401a Forskellige sager, fabriker etc. LA Åbenrå byarkiv 1864–1920 II–19–1c.

16. LA, Åbenrå byarkiv 1864–1920, Protokol over visiterede og udstedte pas, samt over »Arbeitsbücher für jugendliche Arbeiter« 1867–73.

Tobaksvignet fra Spielwerg og Co. i Christiansfeld, ca. 1830–40. Vignetterne havde ikke samme »bevismagt« for toldvæsenet som stemplerne. Af disse ses det oprindelige, godkendt i 1778, nederst på søjlen. Et nyere stempel ses på side 135. Originaler i Rigsarkivet, Kommercekollegiet, industri- og fabriksfaget, journalsag 1840, 419.

borg gik stærkt tilbage. Nogle firmaer søgte at redde sig ved enten at oprette filialer i kongeriget eller ligefrem at flytte deres virksomhed over på den anden side af Kongeåen. Det gjaldt f.eks. J.P. Schmidt jun. i Flensborg, som i 1865 flyttede til Fredericia. De tilbageblevne forsøgte i nogen grad en omlægning til produktion af røg- og skråtobak. Men heller ikke her gik det let. Et stigende cigarforbrug betød mindre efterspørgsel efter røgtobak. Derimod var markedet for skråtobak stabilt, ja voksende. Især én virksomhed udnyttede denne udvikling, nemlig Matthias Hansens tobaksfabrik i Haderslev. Den opgav al fremstilling af cigarer og gjorde i stedet byen til hovedsæde for produktion af skråtobak i Slesvig-Holsten. Mens tobaksfabrikken i Christiansfeld svandt ind og i 1888 var nede på 19 arbejdere, ekspanderede

Haderslev-fabrikken. Den overtog herrnhuternes virksomhed, foretog nybygninger og måtte endog i 90'erne etablere en filial i Rendsborg for at skaffe tilstrækkeligt med arbejdskraft. I de første år af 1890'erne var der omtrent 150 ansatte i fabrikken. Samtidig med at Matthias Hansens fabrik således blomstrede, svandt byens øvrige tobaksfabrikker ind, og i 1907 var der ikke flere cigarmagerværksteder i byen¹⁷.

Industrien måtte ikke blot indrette sig under de ændrede markedsforhold. Den så sig

17. Malmose op. cit. s. 75ff. Jahresberichte der Gewerbekammer für die Provinz Schleswig-Holstein 1886–90. Jahresberichte der Handelskammer zu Flensburg 1879–1900. LA, Haderslev landrådsarkiv fag. 104.4. Hadrådstuearkiv, byarkivet 1864–1920, Acta 39,5.

ligeledes underlagt en stadig stærkere kontrol. Fabriksinspektørerne og de lokale politiovrigheder førte fra 1869 regelmæssigt tilsyn med virksomheder, som beskæftigede børn. Regeringen blev derved klar over, at specielt cigarfabrikkerne kunne medføre fare for arbejdernes sundhed og sædelighed. Faren lå i for små og lavloftede arbejdsrum uden ordentlig ventilation og fyldt af skadelige dunster fra tobaksbladene. I sædelig henseende anså man det for betænkeligt, at mænd og kvinder, børn og unge, arbejdede så tæt sammen. Derfor udsendtes i 1888, 1893 og 1907 bestemmelser om cigarværksteders indretning¹⁸. Der blev bl.a. krævet en loftshøjde på 3 m, vinduer, som gav rigeligt med lys og luft og et rumindhold på 7, senere 10 m³ pr. arbejder. Reglerne fik ikke lov blot at blive på papiret. Inspektørerne stod fast på lovens ord, og fik således i 1901 trods magistratens protester gennemført, at kun 3 og ikke 6 personer måtte arbejde i Wahrlichs tobaksfabrik i Åbenrå. Argumentet var, at den gennemsnitlige loftshøjde i arbejdsrummet kun var 2,58 m, og dette vejede for inspektørerne tungere, end at det samlede rumindhold var 36 m³, og at der var vinduer på 1,10 × 1,13 m¹⁹.

Når det gælder børnearbejdet, kom det virkelige vendepunkt med loven af 1. juni 1891. Herefter måtte, som nævnt, børn under 13 år ikke beskæftiges i fabrikker, og børn over 13 år måtte kun arbejde her, når de ikke længere var skolepligtige. Et sådant indgreb var næppe velset af arbejdsgiverne. F.eks. anså tekstilindustrien i Neumünster og Stormarn 13 års grænsen for skadelig og ønskede, at skolepligtige børn over 13 år fortsat skulle kunne arbejde. Fra Neumünster hed det: »Beskæftigelsen af unge fra det 12. leveår i stedet for fra det 13. har ikke haft uheldige føl-

ger. Tværtimod går det disse børn langt bedre end andre under de samme leveforhold. De får nemlig ved deres indtjening en langt bedre næring og forplejning end sidstnævnte. Jeg regner en let beskæftigelse, som de udelukkende har, snarere for fremmende for sundheden end skadelig²⁰.«

Men lov var lov, og den fik mærkbare virkninger. Når al anvendelse af skolepligtige børn til fabriksarbejde nu var forbudt betød det, at fabrikanterne herefter måtte give afkald på den yngste del af den hidtidige arbejdsstyrke. Skolepligten varede til konfirmationsalderen, for drenge til det fyldte 16. år, for piger til det fuldendte 15. år. Børn under denne alder måtte nu ikke beskæftiges i fabrikker. Det var følgelig skolevæsenets strengere krav, som fra 1891 satte en bom for fortsat udnyttelse af børn i tobaksindustrien. Det er troligt, at nogle forældre søgte at få børnene ud af skolen, før de havde nået den normale alder for udskrivning, således at de kunne komme i arbejde og selv tjene til føden. Noget sådant er påvist for danske landsogne (Gunhild Nissen). Hvor udbredt det har været i Sønderjylland er uvist. I alt fald er det tydeligt, at børn under 14 år efter 1891 forsvinder i listerne over tobaksfabrikernes ansatte. At børn under 14 år også rent faktisk var skånet for arbejde i tobaksindustrien efter 1891, kan der næppe være tvivl om. Det effektive tilsyn fra embedsmændenes side gjorde omgælder af loven til en meget vanskelig sag. Fabrikanterne (og vel også nogle forældre) måtte bøje sig for skolens og lovgivningens krav.

Børnenes forsvinden fra tobaksfabrikkerne var et generelt træk. F.eks. ses ingen børn i Åbenrås tobaksfabrikker efter 1891²¹. I Haderslev hed det i 1892 i arbejdsordningen for Matthias Hansen jun.'s tobaksfabrik: »De

18. Reichs-Gesetzblatt 1893 og 1907. LA, Sønderborg politiforvaltning VII 10,9 1886, 17.3. Haderslev rådstuearkiv, byarkiv 1864-1920, Acta 39,5.

19. LA, Åbenrå byarkiv 1864-1920. II-19-1e.

20. Bericht der Gewerbekammer für Schleswig-Holstein über den Gesetz-Entwurf betr. die Abänderung der Gewerbeordnung 1890.

21. LA, Åbenrå byarkiv 1864-1920, II-19-1c.

før arbejderbeskyttelsesloven i min fabrik beskæftigede børn viderebeskæftiges ... i det længste til 1. april 1894«²².

Nogle tal for beskæftigelsen i Matthias Hansens virksomhed vil illustrere denne tendens²³:

	Arbejdere ialt	Heraf	
		12–14 år	14–16 år
1879	?	27	9
1887	ca. 122	26	10
1890	ca. 140	16	8
1892	ca. 145	4	9
1893	ca. 140	–	9

Århundredet ud fastholdt fabrikken en arbejdsstyrke på 140–150. Børnenes plads blev i nogen grad overtaget af kvinder. Derfor var det naturligt, at loven af 1891 indeholdt omfattende bestemmelser til beskyttelse af de kvindelige arbejdere. I Matth. Hansens tobaksfabrik var der således i 1893 i gennemsnit beskæftiget ca. 80 kvinder over 16 år, i 1902 var tallet 99. Men det var næppe helt let at udfylde tomrummet, og det kan være med til at forklare, at M. Hansen i slutningen af 1890'erne på grund af mangel på arbejdere måtte anlægge en filial i Rendsborg²⁴.

Når loven af 1891 så hurtigt synes at have gjort en ende på børnearbejdet, må det for en del skyldes det effektive tilsyn med virksomhederne, som blev udøvet af de lokale politimyndigheder og af fabriksinspektørerne. De bemærkede straks, når børn beskæftigedes ulovligt. Da fabriksinspektøren fra Flensborg i 1895 var på inspektion i teglværkerne ved Åbenrå, blev det f.eks. opdaget, at skolepligtige børn var beskæftiget med at stable sten, ja et enkelt barn var kun 5 år. I 1900 bemærkede inspektøren tilsvarende ved et besøg i

Hoffgaards pølsefabrik i Åbenrå, at 3 skolepligtige børn arbejdede med at banke dampkedlen ud. I begge tilfælde gik der straks besked til magistraten, at den under trussel om straf skulle advare de forsømmelige arbejdsgivere²⁵.

Med det foregående er der – skønt blot på grundlag af et udsnit af det omfattende arkivalske materiale om emnet – fremdraget nogle træk til belysning af børnearbejdets udvikling i 1800-årene. En sammenligning af tabellerne før og efter 1864 viser, at mens børn i tiden op til 1864 ofte udgjorde halvdelen af arbejdsstyrken i tobaksfabrikkerne, ophørte de skolepligtige børns fabriksarbejde efter 1891. En udvikling, som var indledt med loven af 1869, var afsluttet. I stedet fik kvinderne en mere dominerende plads i tobaksfabrikkerne. Børnenes mulighed for erhvervsarbejde for fremmede blev mere begrænset på grund af skolens udvidede krav. I Haderslev bestod børnenes erhvervsarbejde for fremmede i år 1900 blot i udbringning af aviser og varer og i at rejse kegler op i gæstgiverierne²⁶. Den preussiske lovgivning havde skabt en tilstand, som må bedømmes langt mere positivt end forholdene før 1869, og vel også mere positivt end situationen nord for Kongeåen. Her var antallet af drenge i alderen 10–14 år i tobaksindustrien stadigt stigende op mod år 1900. Først med fabriksloven af 1901, som hævede aldersgrænsen fra 10 til 12 år indtrådte der en ændring. Men først med loven af 1925 nåede man frem til, at børn kun måtte benyttes fra deres fyldte 14. år og efter lovlig udskrivning af skolen. Dermed var lovgivningen i kongeriget endelig nået op på højde med den preussiske.²⁷

22. LA, Had. landrådsarkiv fog. 104.5.

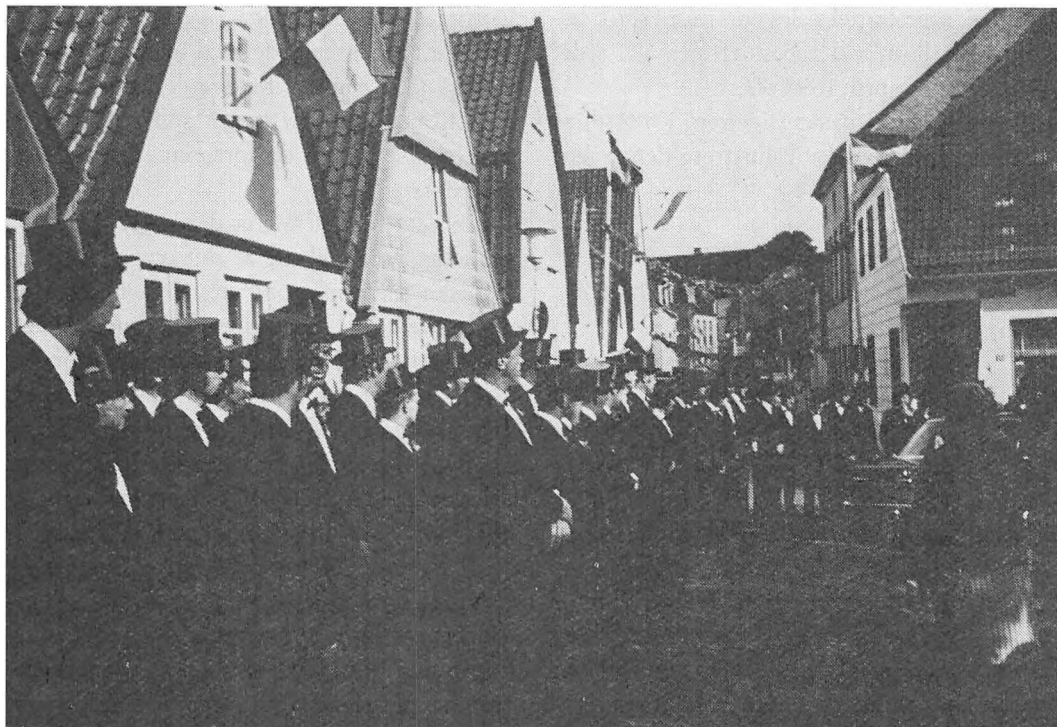
23. Had. rådstuearkiv, byarkiv 1864–1920, Acta 41 2b; LA, Had. landrådsarkiv fog. 104.4.

24. Had. rådstuearkiv, byarkiv 1864–1920, Acta 41 2b. LA, Had. landrådsarkiv fog. 104.4.

25. LA, Åbenrå byarkiv 1864–1920 II-19-1c og 1e.

26. Had. rådstuearkiv, byarkiv 1864–1920, Acta 41 2a, 1901, 7.2.

27. K. Glamann: 75-foreningen, 1950, s. 26f.

Mindestund for årets døde. Det sker mandag formiddag klokken 8, og kun de sortklædte mænd med høj hat og en rød rose i knaphullet kan deltage.

Holmen - et fiskerleje II

AF ERNST VOLLERTSEN

Overlærer Ernst Vollertsen, Lyrskov, der i aprilnummeret fortalte om fiskeriet i den lille enklave Holmen i Slesvig, fortsætter med en beskrivelse af begravelsesgildet, hvis meget specielle traditioner omhyggeligt varetages den dag i dag.

Ved siden af fiskerlavet fra 1765 eksisterer der på Holmen en endnu ældre forening, nemlig »Holmens begravelsesgilde«. Dette blev grundlagt 1650 lige efter Tredivåarskrigen. Pest og anden sygdom havde hærget landet, og det var vanskeligt at få de pestramte døde begravet. Men på Holmen sluttede man sig sammen »for at stå hinanden bi i liv og død«, som der står i de gamle love.

Medlem af dette begravelsesgilde kan alle blive, der har en eller anden tilknytning til Holmen. Ledelsen af gildet ligger i hænderne på oldermænden, som bliver valgt for et år, og han kan ikke genvælges. Hvervet går efter tur, og det er det til enhver tid ældste mandlige gildemedlem, der endnu ikke har været oldermænd, der bliver valgt. Hvis man altså opnår en god alder, er man før eller siden selvskreven til at blive oldermænd. Oldermænden skal opbevare gildeskabet, ligklæderne og gildets sølv- og tinskatte i sit hus og udlevere det til gildemedlemmerne ved dødsfald. Den samlede gildebestyrelse består af otte mænd, de såkaldte »otte«. Kønnenes ligeberettigelse er her et endnu

Mandag formiddag lidt før klokken otte. To af de otte bestyrelsesmedlemmer med gildeskrinet. Nogle mener, at skrinet er gemmested for snapsen, andre, at skrinet indeholder mere alvorlige effekter.

ukendt begreb. Dog kunne kvinderne allerede fra 1650 være medlemmer af gildet. En af de otte mænd er regnskabsfører og en anden protokolfører.

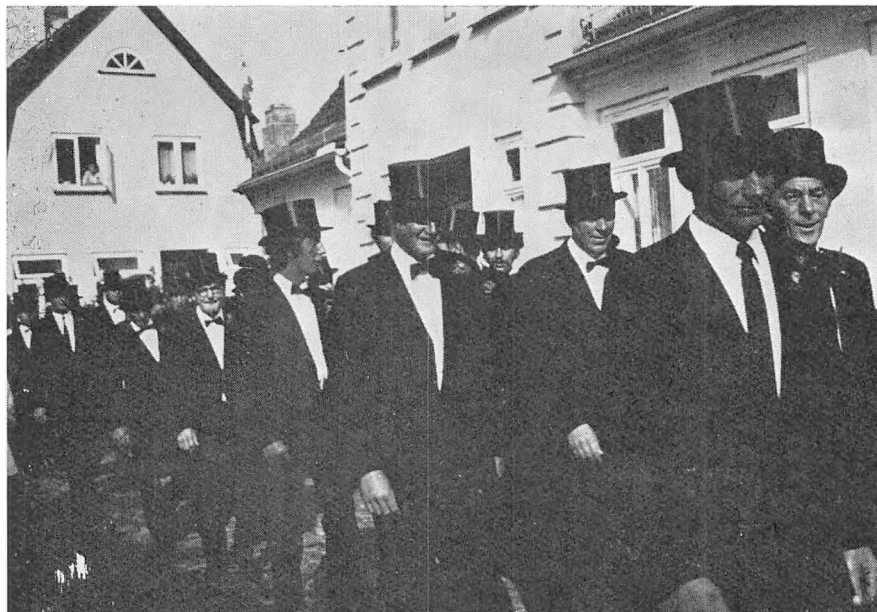
Gildet forvalter også en begravelseskasse, som udbetaler et beløb ved dødsfald. Lige så har der i mange år været tilsluttet en brandforsikring for gildemedlemmerne.

Til at meddele dødsfaldene til alle medlemmer af gildet har man antaget en »yngste«, som er valgt for livstid. Den yngste går rundt på Holmen og fortæller, hvem der er død, hvornår vedkommende skal begraves, og hvem der skal bære liget. Dette skal han dog ikke gøre uden for Holmen. Tidligere afleverede han til hvert gildemedlem et kontrolmærke, en »penning« med et nummer, som han igen samlede ind foran sørgehuset. De medlemmer, der manglede eller sneg sig ind mellem rækkerne, blev idømt en bøde,

hvoraf den yngste fik en tredjedel. I dag har man dog afskaffet kontrolmærket. Gildet stiller de passende klæder til rådighed for den yngste, nemlig sort tøj med høj sort hat med sørgeflor.

Foruden den yngste har gildet antaget en dame, der ordner liget, »de Likkenfru«. Hun må ikke være bange for pesten og må meddele de medlemmer, der bor uden for Holmen om dødsfaldet. Hun skal ligeledes være iført passende klæder.

Ligbæring foregik efter et nøje fastlagt system, og heller ikke fiskere, der var ude på Slien, kunne unddrage sig ligbæringspligten, hvis de fiskede neden for Mysunde. Fiskede de øst for Mysunde, måtte de stille en reservebærer til rådighed. Bærerne skal være klædt i sort og bære sørgeflor om den høje hat. I pesttider behøvede bærerne ikke at betræde sørgehuset, men familien eller sådanne

Mandag formiddag: Processionen er for tredje gang på vej rundt om kirkegården.

gildemedlemmer, der havde overstået sygdommen, skulle sætte liget uden for døren. Begravelsespladsen er den allerede tidligere omtalte runde kirkegård omgivet af de stynede lindetræer. Kirkegården er på alle sider omgivet af huse, som vender deres pæne side ud til den. Det pulserende liv foregår omkring kirkegården. Igen et udtryk for dette – at stå hinanden bi i liv og død. For os børn blev kirkegården en del af vor hverdag, her legede vi, her oplevede vi livet og døden. Kirkegården midt i Holmens hjerte.

Hvert år i juni afholder begravelsesgildet sine gildefestligheder, som strækker sig over flere dage. Søndag eftermiddag samles alle børn med blomsterkurve og blomsterbøjler foran oldermandens hus. Et festligt syn at se alle disse festklædte og forventningsfulde børn. Derfra går det med et orkester i spidsen rundt om kirkegården og op til gildesalen, som tidligere befandt sig i Slesvigs stændersal, senere i »Grosser Baumhof« og i dag i »Hohenzollern«. Ankommet til gildesalen afleverer børnene blomsterne, som af bestyrelsesdamerne bliver stukket sammen til en stor blomsterpyramide og andre deko-

rationer, som senere pynter på oldermandens bord. Som tak for deres indsats beværtet børnene med limonade og »Hedewekken« – en slags fastelavnsboller med rosiner. For ca. 50 år siden fik børnene »Konschal« – sødt hvidtøl med tvebakker, men det blev afskaffet til fordel for de mere humane boller. Derefter er der børnedans.

Søndag aften samles gildets medlemmer sammen med deres indbudte gæster ligeledes i gildesalen til en slags offentlig danseaften.

Den største festdag er dog mandag. Alle-rede kl. 8 om morgenen samles alle gildebrødrene med en rød rose i knaphullet, klædt i sort med høj sort hat foran oldermandens hus. Med oldermanden og et orkester i spidsen går det hen til kirkegården. Mellem oldermanden og orkestret bærer to af de »otte« gildeskrinet, hvori ligklæderne opbevares. Kun onde tunger hævder, at skrinet er gemmestedet for den snaps, der senere skal konsumeres.

Ved kirkegårdsgitteret holdes en andagt for de i årets løb afdøde og for de faldne fra de to verdenskrige. Efter at have marcheret tre gange rundt om kirkegården med orke-

stret i spidsen, går det op til gildesalen. Skulle nogen af gildebrødrene være kommet for sent til arrangementet, vanker der et bidrag til den »yngstes« bødekaske, og da han jo selv får en tredjedel af beløbene, er han altid klar med bøssen.

I gildesalen afholdes den egentlige generalforsamling med regnskabsafregning, kirkegårdsregnskabet og begravelseskassens regnskab. Det officielle sprog er her plattysk, som der i det hele taget udelukkende tales plattysk blandt fiskerne. Efter den egentlige generalforsamling forkynder oldermanden med hammerslag, at snapsen gives fri. Gildet er vært ved de efterfølgende snaps, og der serveres hvidtøl til. En noget mærkelig sammensætning, men når man har fået de første ned, så glider også de næste – det kan drikkes sammen! Ved hele denne generalforsamling er ingen kvinde til stede – jo dog, een er der – »de Likkenfru«! Hun har i følge gildets love den opgave at påse, at snapsen holdes kold, og at hvidtøllet ikke skummer. På den måde får kvinderne ad omveje mændenes meriter at vide. Glemmer man at lukke ølkruset, spilder man mere øl end det, man kan dække med håndfladen, har man glemt at aflevere sin lommekniv hos oldermanden, bander man eller tiltaler man naboen med dennes øgenavn, ja, så er den yngste klar med bødekaske med det samme. Ved middagstid »vanker« gildebrødrene hjem til Holmen, denne gang dog uden musikledsagelse, for at sove rusen ud. Vi gør alt for vort begravelsesgilde, er begrundelsen!

Om aftenen samles gildemedlemmerne – de veludsovede mænd og gildesøstre – igen foran oldermandens hus. Damerne iført lange kjoler, og mændene har fået en frisk rose i knaphullet. Med orkestret i spidsen går det op til kirkegården, to gange rundt om den og igen til gildesalen. Oldermanden åbner ballet, man danser menuet, langsom vals, polonaise og andre overleverede danse. Gildet er stadig vært for udsækningen: hvidtøl og snaps. Præcist kl. 12 afbrydes festlig-

Amatørbillede fra 1937. Drengen i baggrunden er Ernst Vollertsen, og til højre for ham hans mor Ella Vollertsen, født Nanz. Foran til venstre fisker J. Petersen (med øgenavnet Heyer) og til højre Ernst Vollertsens bror Hans, der fire år senere, 18. oktober 1941, faldt i Rusland.

hederne, og den nye oldermand udråbes for et år. Den yngste er hele tiden klar med bødekaske, hvis stemningen skulle blive for løssluppen. Ud på natten ledsages den nye oldermand hjem til sin bopæl, men det står i lovene, at den yngste ingen ret har her med sin bødekaske – det kunne ellers blive til en god skilling på den tid af natten og i den tilstand! Men vore forfædre har været forudseende.

Tirsdag middag inviterer den nye oldermand alle bestyrelsesmedlemmer, dansesesteren og andre til skinkespising og afregning. Allerede fra den tidlige morgenstund har to store 30 pundes røgede skinker i burgundervin stået over ilden i gruekedlen. Min bedstefar var selv oldermand i 1935, og det står så klart som noget i min erindring: ca. 12 voksne, sortklædte, noget beduggede mænd omkring det store bord i den »pæne«

Mandag aften går de festklædte gildesøstre og gildebrødre rundt om kirkegården på deres vej mod gildesalen.

stue med store skinkestykker på tallerknerne og i hænderne. Dertil igen hvidtøl og snaps! Et syn, der efterlod sit indtryk hos mig.

Tirsdag eftermiddag har oldermandens kone igen huset fuldt af gæster. Damerne, som har hjulpet ved blomsterbindingen, er inviteret på eftermiddagskaffe med »Torte« og mange forskellige slags kager. Det var et stort problem for min mor at få de beduggede mænd ud af huset, før damerne ankom.

Ikke nok med det: Om onsdagen inviterer den nye oldermand sit vodfællesskab hjem til sig til benpilning, »Knokenpuulen« og til snapsedrikning. Jo, fiskerne er og var mennesker med et godt helbred, og de kan tåle en dram!

Som tidligere beskrevet kan kun sønner af fiskere på Holmen blive medlemmer af fiskerlavet. Derfor er det igennem århundreder de samme navne som Nanz, Reincke, Møller, Petersen, Jensen, Mathiesen, Wulff og andre, der går igen og igen. Det er derfor nødven-

digt at finde en anden, mere særpræget navngivning, og det bruges øgenavnene – på plat-tysk Økelnam – til. Disse øgenavne kan opstå på de mest mærkelige måder, knyttende sig til en særlig begivenhed i barndommen, en legemlig eller også åndelig skavank kan være navngivende. Her et udpluk: Dalli, Diransch, Null, Nacke, Slik, Stummel, Nینگelangel, Pub, Pati, Suger, Døøs, Pubdara, Lytt, Kack, Knacker, Snot. Enhver med een eller anden tilknytning til Holmen har fået sit øgenavn, som hænger ved personen, så man ikke kender det egentlige navn. Øgenavnet kan endda anbringes på gravstenen. Jeg skal nok lade være med at røbe mit ikke særligt smigrende øgenavn!

Holmens beboere har trods nye, omskiftelige tider i århundreder holdt fast ved mange af de overleverede love og forordninger. Det lille samfund er stadig intakt og trods dårlige tider for fiskeriet stadig levedygtigt. Bare vi også kan sige det om 50 år.

Censur var ikke blot noget, man anvendte på breve fra Sønderjylland. Dette brev er censureret af den amerikanske censur i Tyskland, inden det er blevet videresendt til adressaten i Sønderjylland.

Sønderjyske censurstempler

Posthistorisk Forlag

Under denne titel har Posthistorisk Forlag i Hobro udsendt et lille hæfte skrevet af E. Menne Larsen. Hæftet er spændende læsning, og da dets ærinde er stemplerne, skal der ikke rettes bebrejdelser mod forfatteren, fordi selve censurens historie ikke er alt for dybt berørt.

Brevcensur var almindelig under begge verdenskrige, og har man gamle breve liggende fra den tid, kan man få megen fornøj-

else af at se dem igennem sammen med det lille hæfte. Stemplerne er prissat, så man kan endda blive rig ved gennemgangen.

Kommer man i gang med at kigge, kunne man måske ved samme lejlighed prøve at se på andre stempler fra det sønderjyske område. Der er rige muligheder for at opbygge en sjov samling, og det behøver ikke koste ret meget. Det er vigtigt, at man så vidt muligt bevarer brevene i hel stand og ikke river frimærkerne fra.

Avisindex for 1977

VED N. H. KRAGH NIELSEN

Følgende forkortelser er anvendt: Flensborg Avis: FlA. Jydske Tidende: JT. Der Nordschleswiger DN. Vestkysten: V.

A. BIBLIOGRAFI . HJÆLPEKILDER . ARKIVVÆSEN

- 1 *Alsing, Lene*: Han giver bøger længere levetid [Konservator E. Barner Olsson]. (JT 27.11.)
- 2 *Peder*: Amtsarkivet i Husum. (FlA 27.8.)

B. HISTORISKE ORGANISATIONER . MUSEER . TIDSSKRIFTER

- 3 *-hol*: Landmand pløjer kommunen igennem for alt om det lokalhistoriske [Åge Boysen, Høkelbjerg]. (JT 17.7.)
- 4 *Jørgensen, Jes P.*: Sønderjysk Samfund – et hundredeårsminde. (JT 1.11.)
- 5 Kritik af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg – og et svar. (FlA 2.11.)
- 6 *Larsen, Arne G.*: En fremtid – både for Sønderjylland og for Sprogforeningens almanak. (FlA 5.1.)
- 7 *Lomholt, Aage*: Museet kigger ind ad egne »vindver« [Sønderjyllands Kunstmuseum]. (FlA 13.8.)

C. PRESSENS HISTORIE . AVISER

- 8 *Meyer, Karl Otto*: Flensborg Avis – talerøret. (FlA 24.12.)
- 9 *Vestergaard, Erik*: Da de fik en avis på »Vange«. (FlA 5.3.)

D. ALMINDELIG HISTORIE

- 10 *Spliedt, Manfred*: En afslørende almanak [Volskalendar 1977]. (FlA 15.1.)
- 11 Sønderjyske årbøger 1977. – Anm. af Christian Ingwersen. (FlA 20.12.)
- 12 Volskalendar für Nordschleswig. – Anm. af H. P. Johannsen. (DN 8.12.)

Forhistorie og historie indtil 1914 (kronologisk orden)

- 13 *Smith, Ole*: Guldhornenes billedgåde vil aldrig blive løst. (FlA 26.2.)
- 14 *Hertz, Alex*: Da rigdommen spredtes. Slutrapporten fra Binebæk. (FlA 15.1.)
- 15 *Hertz, Alex*: Spændende nyt om Danevirke-volden. (FlA 30.12.)
- 16 Hunderttausende von Tierknochen »erzählen« vom Leben der Wikinger in Haithabu. (DN 4.3.)
- 17 *-nj*: Hvad gemmer borghøjen i Tørring? (JT 22.5.)
- 18 *Pedersen, Kai*: »Det tabte land i vest« – enestående enmandspræstation. – Anm. af Arne G. Larsen. (V 6.12.)
- 19 *Hertz, Alex*: 1637: Jul og nytår i Isfahan. Eftertanker til »Den persianske rejse« af Svend Orhammer Andersen. (FlA 23.12.)
- 20 *Bram, Eskild*: Kongelig rejse [Chr. VIII i Sønderjylland 1822]. (JT 9.3.)
- 21 *Bisgaard, Agnete*: Men det begav sig ... [mandtalsliste 1845]. (JT 15.3.)
- 22 *Bisgaard, Agnete*: En oktober-rejse. (JT 2.11.)

- 23 *Grevsen, Jens*: En kongefejrede på Erlev banke. Et nationalt møde i 1849. (JT 8.5.)
 24 *Husted, Haakon* Kampen på Dybbøl: Et militært nederlag, men en moralsk sejr. (FLA 23.4.)
 25 *Schiøth, Poul Kamp*: Fjorten dage i Sønderjylland (Dansk students ferierejse i 1882). (JT 28.9.)

1914–18

- 26 *Clausen, H. C.*: En krig kaster lange skygger. (FLA 11.11.)
 27 *Kronika, Jacob*: I dødsværelset I–II. (FLA 5.2., 7.2.)
 28 *Nørgård, Anker*: Nej, jeg faldt ikke i krigen. [Samtale med to veteraner]. (V 3.10.)

1920–40

- 29 *Christensen, N. Chr.*: En Askov-elevs oplevelser efter første verdenskrig. (FLA 4.3.)
 30 *Christensen, N. Chr.*: Forventningens dage, I. (V 17.3.)
 31 *Dahlkild, Hanne*: Det lyder som et eventyr. (FLA 10.2.)
 32 *Juhl Jensen, J.*: Politisk udvikling i 20'erne og 30'erne. (JT 27.1.)
 33 *Lassen, Aksel*: Taktiske manøvrer i grænsestriden 1919 i Sydslesvig [Troels Finks afhandling i »Historie«]. (FLA 29.1.)
 34 *Lassen, Aksel*: Valg mellem tysk og dansk. – Anm. af Paul Koopmann. (DN 2.2.)
 35 *Lorenz, Ejnar Ramsing*: Dansk jord på danske hænder. (FLA 5.2.)
 36 *Schiøth, Poul Kamp*: Om den hvide hest. (JT 15.7.)
 37 *Stenz, Chr.*: Politisk møde i 1932. (JT 9.2.)
 38 *Vandkær Thomsen, Viggo*: Danmarkshistoriens mest berømte hest var fra Paris. (JT 17.7.)

1940–45

- 39 *Ingwersen, Christian*: Flensborgs to overborgmestre i nazi-årene fik efter 1945 ledende stillinger i Kiel. [Anm. af Sønderjyske årbøger 1976]. (FLA 22.2.)
 40 *Leckband, Helmuth*: Forståelse for russerne og medlidenhed med tyskerne. (FLA 27.12.)
 41 *Leckband, Helmuth*: Krigsfange. – Anm. af Niels Bøgh Andersen. (FLA 30.3.)
 42 *Lindstrøm, Anders Ture*: KZ-arbejdskommandoerne Ladelund og Husum i efteråret 1944. (FLA 1.12.)
 43 Ofrene i koncentrationslejren Svesing ved Husum. (FLA 23.12.)
 44 *Thomsen, Erich*: Die deutsche Besatzungspolitik in Dänemark von 1940 bis 1945. – Anm. af Paul Koopmann. (DN 14.5.)
 45 *Vestergaard, Erik*: Den britiske domstol i Flensborg lod en tysk officer skyde i 1945. (FLA 7.5.)
 46 *Voigt, Harald*: Der sylter Weg ins dritte Reich. – Anm. af Peder Munk Pedersen. (FLA 8.6.)

1945–

- 47 *Alsing, Hanne*: 50 år i kamp for dansk jord i Sønderjylland [Landeværnet]. (JT 23.1.)
 48 *Andresen, Karl*: Sydslesvigeren skal stræbe efter at være fremtidens sønderjyde. (FLA 17.6.)
 49 *Brandt, Jørgen*: Sydslesvigerne og fædrelandet. (FLA 30.12.)
 50 *Caspersen, Jes*: Markerer de to gamle nationale foreninger sig utilstrækkeligt? (JT 27.3.)

- 51 *Christensen, Chr. M.*: Sydslesvigs danskhed vogter den kulturelle arv i troskab. (FLA 21.6.)
- 52 *Fink, Troels*: De slesvigske grænseregioner. (FLA 10.2.)
- 53 *Høyem, Tom*: Sindelaget skaber Europas grænser. (V 11.8.)
- 54 *Høyer, Jens*: Vor sydslesvigske hverdag. (FLA 8.1.)
- 55 *Haarder, Hans*: De stille dages vækst. (FLA 21.4.)
- 56 *Kamphövener, Morten*: Hjemmetyskhed i tal gennem 100 år. (JT 21.1.)
- 57 *Knuudsen, Jørgen*: Hvad kan mon få Sprogforeningen til at reagere? (JT 9.1.)
- 58 *Matlok, Siegfried*: Det tyske mindretal parat til fortsat at gå samarbejdets vej. (JT 30.12.)
- 59 *Meyer, Karl Otto*: Genforeningskongen – Frihedskampen – Norden I–II. (FLA 18.5., 19.5.)
- 60 *Parmann, Hans*: Ny fase i Sydslesvig. (FLA 20.6.)
- 61 *Rudbeck, Fr.*: Danmark eller region Nord. (FLA 31.12.)
- 62 *Rudbeck, Fr.*: Danmark var alligevel konsekvent: Intet eventyr med hensyn til grænsen, men al hjælp til danske i Sydslesvig. (FLA 11.6.)
- 63 *Rudbeck, Fr.*: En halvvejsstatus. (JT 11.5.)
- 64 *Rudbeck, Fr.*: Se dig ud en sommerdag! (V 12.7.)
- 65 *Rudbeck, Fr.*: Skal mindretalserklæringen ændres? (JT 16.11.)
- 66 *Rudbeck, Fr.*: Skuffelsen fuldbyrdes [efteråret 1947]. (JT 9.10., FLA 12.10.)
- 67 *Rudbeck, Fr.*: Skær ikke livsnerven til Sydslesvig over. (V 8.1., FLA 11.1.)
- 68 *Rudbeck, Fr.*: Skåne og Sydslesvig. (FLA 26.10.)
- 69 *Rudbeck, Fr.*: Sydslesvig og den varme sommer. (FLA 13.8.)
- 70 *Rudbeck, Fr.*: Den varme sommer [1947].
- 71 *Schlüter, Poul*: Klart ja til et nationalt dansk liv syd for grænsen. (FLA 11.2.)
- 72 *Spliedt, Manfred*: Er det tysk-fjendtligt at gøre op med nazi-fortiden? (FLA 21.10.)
- 73 *Stenz, Chr.*: Er hjemmetyskheden et dansk produkt? (JT 23.12.)
- 74 *Stenz, Chr.*: Om folketingsvalget 77. (JT 4.3.)
- 75 *Svensson, Bjørn*: Nazismen og det danske mindretal. (FLA 1.10.)
- 76 *Svensson, Bjørn*: Nazismen og det tyske mindretal. (JT 2.10., FLA 3.10. og 4.10.)
- 77 *Wolff, Jørgen*: Landeværnet – en dansk-sønderjysk front gennem 50 år. (V 21.1.)

E. LOKALHISTORIE . TOPOGRAFI

- 78 *Heimat zwischen den Meeren*. (DN 4.2., 14.2. – 16.3., 23.3. – 20.4. – 3.5., 31.5. – 1.6. – 4.7., 13.7. – 27.8. – 9.9. – 10.11., 17.11., 24.11. – 19.12., 24.12.)
- 79 *Thygesen, Frants*: Helgoland, I–II (FLA 5.12. – 7.12.)

Nordslesvig

ALLER. Se nr. 235.

- 80 *BEVTOFT. Jensen, H. P.*: Da Karl Sandagers kiste røg af vognen og ned i Hyrup Bæk. (JT 27.12.)
BEVTOFT. Se også nr. 237.
BOV. Se nr. 157 – 216.
- 81 *BRANDERUP. Jensen, H. P.*: Mandbjerg. Fausbøl-slægtens hjemsted. (JT 20.3.)
- 82 *CHRISTIANSFELD. Thomsen, Alfred*: Christina Frederica og licitationen på hendes stiftelse. (JT 29.5.)
- 83 *DYBBØL. Bang, Oluf*: Historiske skitser fra Dybbøl og omegn. – Anm. af Ingolf Thomsen. (FLA 21.11.)
- 84 *DYBBØL. Dybbøl sogns historie*. – Anm. af H. C. Clausen. (FLA 21.7.)
FELSTED. Se nr. 147.

- 85 GL. HADERSLEV. *Grevsen, Jens*: Da Erlev-bønderne måtte ty til lånemarkedet i Haderslev. (JT 2.1.)
- 86 HADERSLEV. *Christensen, Olav*: Det er synd, at Gammelting er ødelagt som plads. (JT 24.12.)
- 87 HADERSLEV. *Drescher, H. P.*: Da hertugen fra Haderslev blev bisat i Slesvig. (JT 9.10.)
- 88 HADERSLEV. *Drescher, H. P.*: »Marielyst« gennem 150 år. (JT 14.10.)
- 89 HADERSLEV. *Fangel, Henrik*: Dengang i Haderslev. (JT 6.10.)
- 90 HADERSLEV. *Thomsen, Alfred*: Da et par lussinger takseredes til otte skilling. [Hverdagsliv 1757–1787]. (JT 23.1.)
HADERSLEV. Se også nr. 179 – 208 – 209 – 243.
HAMMELEV. Se nr. 17.
HJERNDRUP. Se nr. 136.
- 92 HØJER. *Carstensen, Christian*: Kampen for en mølle. (JT 4.9.)
- 93 HØJRUP. *Jensen, H. P.*: Gjelstoftgård – en herregårdssaga fra engdragene ved Arnum. (JT 31.7.)
KLIPLEV. Se nr. 224.
- 94 LØGUMKLOSTER. *Haase, Nicolai*: Die wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse in Lügumkloster im 18. Jahrhundert. – Anm. af H. P. Jensen. (V 14.6.)
- 95 RØMØ. *Bade, G.*: Ærketyske navne til de norske træhuse i Lakolk. (FLA 14.5.)
- 96 RØMØ. *Sørensen, H. E.*: Rømø's historie. – Anm. af Henrik Lunding (JT 3.7.) – Af Anker Nørgård (V 15.7.)
SKÆRBÆK. Se nr. 203 – 252.
- 97 SOTTRUP. *Nielsen, Erik*: Af en sønderjysk mejerigårds saga. (JT 18.3.)
- 98 SØNDERBORG. *Nielsen, Arne*: For 1,1 mill. kr. får Århus en lille bid af Sønderborg. (JT 5.6.)
- 99 SØNDERBORG. *Sørensen, Claus*: I de alsiske fyrsters gravkapel i det gamle slot i Sønderborg. (V 10.9.)
SØNDERBORG. Se også nr. 182.
- 100 TOFTLUND. *Jensen, H. P.*: En tur til Toftlund for 100 år siden. (V 15.10.)
- 101 TØNDER. *Clausen, H. C.*: Da Tønder blev min by. (FLA 1.4.)
TØNDER. Se også nr. 177 – 223 – 231.
UBJÆRG. Se nr. 232.
VARNÆS. Se nr. 244.
VILSTRUP. Se nr. 122.
VOJENS. Se også nr. 238.
- 102 VOJENS. *Gregersen, H. V.*: Egnen omkring Vojens. – Anm. af Eskild Bram (JT 28.4.) – Af Anker Nørgård (V 20.5.)
- 103 ÅBENRÅ. Lækkerbidsken midt i det hele [postkort]. (JT 27.11.)

Sydslesvig

- 104 FLENSBORG. Barn og ung i Flensborg 1920–45. – Anm. af Christian Ingwersen (FLA 26.3.) – Harboe Kardel (DN 16.4.) – Jørgen Wolff (V 27.4.)
- 105 FLENSBORG. *Christiansen, Ernst*: Min fødeby Flensborg. (V 10.9.)
- 106 FLENSBORG. *P.*: Fra støvet og hullet landevej til moderne hyggelig gågade. (FLA 2.9.)
- 107 FLENSBORG. *Rudbeck, Fr.*: Danmarks egentlige grænseby ligger syd for grænsen. (FLA 12.1.)
- 108 FLENSBORG. *Schütt, Hans-Friedrich*: Fussgängerstrasse – einst Wegbügel eines internationalen Heerweges. (DN 2.9.)

- 109 FLENSBORG. *Vestergaard, Erik*: En lystig forstad til Flensborg. (FLA 13.1.)
FLENSBORG. Se også nr. 39 – 45 – 126 – 129 – 170 – 171 – 172 – 221 – 240.
- 109a HUSUM. *Munk Pedersen, Peder*: To århundreders maling falder nu for fortynder og skalpel [Husum slots kaminer]. (FLA 4.4.)
HUSUM. Se også nr. 239.
LADELUND. Se nr. 42.
- 110 MUNKBRARUP. *Helmer, Harald*: En kondi-tur med historiske minder på halvøen Holnæs. (FLA 21.5.)
NORDSTRAND. Se nr. 124.
- 111 RAVNKÆR. *Mach, Rudolf*: Rafnækyær – Ravnkær – Rabenkirchen. (FLA 22.1.)
- 112 RENSBOG. *Häbel, Peter*: Danske minder på Rensborgs kirkegårde. (FLA 30.7.)
- 113 RENSBOG. *Häbel, Peter*: Rensborg-fæstningen skulle udvides – kongen gav ordre til at flytte kirken. (FLA 8.4.)
- 114 SLESVIG. *Thomsen, Johannes*: Der var mørkt i det tidlige Slesvigs gader. (FLA 3.2.)
SVESING. Se nr. 42–43.
- 115 TREJA. *Mach, Rudolf*: Da Brokdorf lå i Treja. (FLA 11.6.)
- 116 TØNNING. *Peder*: Hvorfor sidder tårnet på Skipperhuset skævt? (FLA 24.3.)

F. PERSONALHISTORIE

- 117 *Häbel, Peter*: To store rensborgere på Amtmandsgården [Theodor Georg v. Schlanbusch og Johann Nic. Simon Paap]. (FLA 4.2.)
- 118 ANDRESEN, SIGFRED. *Peder*: Det vigtigste at være på vej inden for danskheden. (FLA 10.6.)
- 119 BECH, OLE. *Therkildsen, Børge*: »æ Rummelpot«s redaktør om at bevare håbet – trods alt. (JT 9.1.)
- 120 BENDSEN, BENDE. *Kjærboe, Tove*: Den frisiske forsker Bende Bendsen (1787–1875) i den ærøske hverdag. – Anm. af Christian Ingwersen. (FLA 18.3.)
- 121 BETTERMANN, GERHART. *Troppenz, Uwe-M.*: Kein Elfenbeinturm in Winne-mark. (DN 22.8.)
- 122 BOISEN, F. E. *Larsen, Karen*: Budstikke-Boisens ansættelse i Vilstrup. (JT 13.7.)
- 123 BONDE, GERTRUD. *J.W.*: Hvorfor skulle jeg vel lukke butikken? [Stollig]. (V 15.1.)
- 124 BOURIGNON, ANTOINETTE. *Bade, Gertrud*: Nordstrand: »De saliges Paradis«. (FLA 21.3.)
- 125 BÜCHERT, NICOLAI. *Høyer, Jens*: Kritikken af dansk arbejde i Sydslesvig må aldrig forstumme. (FLA 15.10.)
- 126 CHRISTIANSEN, ERNST. *Clausen, H. C.*: En 100 års dag i Flensborg. (V 5.9.)
- 127 CHRISTIANSEN, ERNST. *Clausen, H. C.*: Var danske sydslesvigeres leder under de vanskeligste kår [samtale med Jacob Kronika]. (FLA 10.9.)
- 128 CHRISTIANSEN, ERNST. *Kamphövener, Morten*: I grænselandets tjeneste. (FLA 10.9.)
- 129 CHRISTIANSEN, ERNST. *Lange, Walther*: Manden i Flensborg, Ernst Christiansen. (FLA 10.9.)
- 130 CLAUSEN, C. *Faber, Frederik*: Rederen fra Sønderjylland, C. Clausen bliver 80 torsdag. (JT 6.7.)
- 131 CLAUSEN, H. C. *Følbæk, Hanne*: Journalisten blev opereret – og gift med sin læge ... (V 30.3.)
- 132 DAMGAARD NIELSEN, CHRISTEN. *erik c.*: Højskolen har lært mig meget. (V 28.1.)

- 133 DAMGAARD NIELSEN, CHRESTEN. *Therkildsen, Børge*: Skuffelsen i Rødding gjorde ham til præst i Bruxelles. (JT 16.1.)
- 134 DETLEFSEN, DIDDE. *erik c.*: Jeg vender ryggen til de grå dage. (V 27.4.)
- 135 EBBESEN, FREDERIK. *Herz, Alex*: Hiort Lorenzens medstrider i Slesvigs stænderforsamling døde for tidligt. (FLA 4.7.)
- 136 ELGAARD, DIDDE. *Wolff, Jørgen*: Danmarks ældste krokone er fortsat i daglig aktivitet [Hjerndrup]. (V 23.12.)
- 137 FINK, TAGE. *erik c.*: Har mange laster – min største er trælaster. (V 12.3.)
- 138 FOERSOM, PETER THUN. *Hagelstrøm, Johs. E.*: Den sønderjyske skuespiller blev berømt som oversætter. (FLA 22.1.)
- 139 HANSEN, THILDE. *Petersen, Hans*: 80-årig udgav digt-samling på »synnejysk«. (JT 16.10.)
- 140 HANSSEN, H. P. *Clausen, H. C.*: Da H. P. Hanssen blev sønderjysk minister. (FLA 7.11.)
- 141 HANSSEN, H. P. *Fink, Troels*: H. P. Hanssen som minister i regeringen Zahle 1919. – Anm. af Anker Nørgård (V 31.1.) – Paul Koopmann (DN 26.2.) – (JT 6.3.)
- 142 HOLTORF, HANS. Maler aus Schleswig-Holstein: Hans Holtorf. – Anm. af Harboe Kardel. (DN 15.3.)
- 143 HOLTORF, HANS. *Troppenz, Uwe-M.*: Hans Holtorf – Maler klassischer Schönheit und nordischer Weite. (DN 9.4.)
- 144 HOOP, HEIN. *Munk Pedersen, Peder*: Hvis Bellman havde boet i Ejdersted. (FLA 10.12.)
- 145 JACOBSEN, PETER. *bollo*: På aftægt blandt påfugle, spansk ædelgran og guldlærk [Peter Jacobsen, Varnæshoved]. (V 29.1.)
- 146 JENSEN, CHRISTIAN. *erik c.*: Mads Clausen faldt altid i staver, når vi gik spadseretur. (V 23.7.)
- 147 JENSEN, J. H. *Jensen, J. H.*: Landsbylærer i genvundet land. – Anm. af Anker Nørgård (V 25.3.) – Harboe Kardel (DN 9.4.) – Chr. Ingwersen (FLA 28.4.) – Chr. Stenz (JT 28.4.)
- 148 JEPSEN, ANDREAS. *Therkildsen, Børge*: Ikke albuer, men flid og energi bragte ham til tops. (JT 27.3.)
- 149 JEPSEN, CHR. *Therkildsen, Børge*: »Jeg tror på helbredelse ved bøn«. (JT 3.7.)
- 150 JESSEN, ERIK. *Therkildsen, Børge*: Amtsborgmesteren: Jeg forstår godt, hvis nogen føler sig afmægtige, og jeg beklager det. (JT 16.10.)
- 151 JOHANNSEN, GUSTAV. *Fink, Troels*: Gustav Johannsen. (FLA 22.4.)
- 152 KIRK, DINES. *Therkildsen, Børge*: Den dødsdømte sagde venligt tak for god behandling i retten. (JT 15.5.)
- 153 KNUDSEN, HELGE. *Lytsen, Jeff*: Han slog bro mellem dansk og tysk. (JT 16.1.)
- 154 KRAGH-HANSEN, VIGGO. *Therkildsen, Børge*: Portræt af en sønderjysk portrætmaler. (JT 18.9.)
- 155 KRONIKA, JACOB. *Faber, Frederik*: Unge Kronika. (JT 8.1.)
- 156 LASSEN, AKSEL. *Clausen, H. C.*: Nationalt skifte er en sjældenhed. (FLA 3.1.)
- 157 MEYER. *Therkildsen, Børge*: Ved juletid hos et gæstmildt par, æ smej og hans kone i Kollund. (JT 18.12.)
- 158 MIKKELSEN, ALBERT. *Petersen, Hans*: »Klassens time« er noget af det bedste. (JT 28.8.)
- 159 MORTENSEN, MARIANNE. *frej*: – Man skal opgive at gøre alle tilpas, for ellers gør man ingen tilpas! (JT 24.12.)
- 160 NEUMANN, HANS. *Therkildsen, Børge*: Arkæologen lægger støvsuger og spade – Nu vil jeg kun grave kartofler. (JT 24.12.)

- 161 NISSEN, A. G. *Troppenz, Uwe-M.*: Geisterschiffe, Zuckerhut und Loblied auf die Heimat. (DN 6.4.)
- 162 PETERSEN, BOY. *erik c.*: Jeg tror på storken – men kommunesammenlægningen? (V 26.4.)
- 163 PETERSEN, OSCAR. *Peter, Th.*: Oscar Petersen til minde. (FLA 17.2.)
- 164 PRENTER, REGIN. *Therkildsen, Børge*: Professoren, der faldt godt til som sognepræst i en sønderjysk landsby. (JT 6.11.)
- 165 PRIP, SVEND. *mat-*: Jeg er en privilegeret musiker. (JT 2.1.)
- 166 RANDEL, ERIK. *Sorgenfrei, Arne*: »Jydske«s ny chefredaktør: Vi skal også kunne sparke i løgsovsen ... (JT 2.1.)
- 167 RUGE, EMIL. *erik c.*: Hvad jeg har skabt i keramik, vil leve, når jeg ikke er mere. (V 27.7.)
- 168 SANDKAMM-MÖLLER, PETER. *Nissen, Hilda*: Ein Geschenck von unschätzbarem Wert. (DN 17.3.)
- 169 SCHACHT, HJALMAR. *Clausen, H. C.*: Hjalmar Schacht holdt stigsøjlen for Hitler. (V 22.1.)
- 170 SIEVERS, WILH. *Christiansen, W. L.*: Overborgmester dr. Sievers – en respekteret modstander? (FLA 31.3.)
- 171 SIEVERS, WILH. *Kronika, Jacob*: Hvorfor blev dr. Sievers fældet? I–II. (FLA 18.3., 19.3.)
- 172 SIEVERS, WILH. *Mogensen, Carsten*: Dr. Sievers og »den historiske sandhed« I–II. (FLA 13.–14.4.)
- 173 STENZ, CHR. *hp*: Nødvendigt at terpe. (JT 9.1.)
- 174 SØBERG, KIRSTEN. *Clausen, H. C.*: Alma er der bare. (V 11.3.)
- 175 SØBERG, KIRSTEN. *Kragelund, H.*: Alma Jensen i »Fiskerne« er fra Øster Lindet. (JT 13.3.)
- 176 THEEN. *Troppenz, Uwe-M.*: »Menschen sind rar geworden – welchen Reiz hat schon ein Trecker auf dem Feld?« [kunstnerægtepar]. (DN 14.5.)
- 177 ULRIK, F. F. *Christiansen, W.*: Tønder-fysikus får mindeplade. (FLA 19.2.)
- 178 UTOFT, J. *Mattson, Sv. Aa.*: Rektor udnytter sit ur-instinkt [J. Utoft]. (JT 6.2.)

G. FOLKEMINDER

- 179 Alte Neujahrsbräuche in Hadersleben. (DN 31.12.)
- 180 *Ej.-Lo.*: Kvindfolkene måtte ikke sidde ned ved julebordet [på nordalsisk gård for 100 år siden]. (FLA 23.12.)
- 181 *Kamp Schiøth, Poul*: En sønderjysk odysse [Familieskovtur for 50 år siden]. (JT 26.11.)
- 182 *Lind, Hans*: Den første ringridning i Sønderborg fandt sted for hundrede år siden. (JT 6.7.)
- 183 *Terp, Knud*: Åh, disse sønderjyske kaffeborde. (JT 18.12.)

H. LITTERATURHISTORIE

- 184 Er det en skrøne? Sune Andresens digt om soldaten der blev fundet på sin post et halvt hundrede år efter kampene på Dybbøl 1864. (JT 26.6.)
- 185 *Johannsen, Karin*: Sindelag. – Anm. af Egon Rasmussen. (FLA 24.6.)
- 186 *Seeberg, Peter*: 12.–17. november 1917. Forslag til en film. – Anm. af Anker Nørgård (V 7.6.) – Chr. Ingwersen (FLA 6.7.) – Ulf Gudmundsen (V 21.7.)
- 187 *Skov, Christian*: Ved silden. – Anm. af Ulf Gudmundsen. (V 1.9.)

I. SPROG

- 188 *Barfod, Mogens*: Hvor land og hav, dansk, tysk og frisisk mødes. (FLA 27.10.)
189 *Brøndahl, Peter*: Sønderjyder elsker deres dialekt. (JT 23.10.)
190 *Jensen, Henning*: Forvanskede jyske stednavne. (FLA 7.4.)
191 *Jessen, Jens*: Et land uden navn. (FLA 13.5.)
192 *Kardel, Harboe*: Nordschleswig – Sønderjylland – Südschleswig. (DN 3.6.)
193 *Petersen, Hans*: Målet for børn og lærere må være at undgå blandingsprog [Karen Margrethe Pedersen om sønderjysk og rigssprog]. (JT 6.11.)
194 *Rudbeck, Fr.*: Sprogværn og landeværn. (JT 16.3.)
195 *Spenter, Arne*: Sprogforholdene syd for grænsen II. (FLA 16.2.)
196 *Stenz, Chr.*: At sproggrænsen er på march, er velkendt. (JT 8.9.)
197 *Stenz, Chr.*: Grænselandets sprog. – Anm. af Harboe Kardel. (DN 22.1.)
198 *Søndergaard, Bent*: Dansken i Sydslesvig. Et råd til overvejelse. (JT 14.7.)
199 *Søndergaard, Bent*: Fra Saar ager til Sorgagre. (FLA 27.9.)
200 *Søndergaard, Bent*: Skole- ctr. hjemmesprog i Sønderjylland. (JT 16.10.)
201 *Søndergaard, Georg*: Vil e alsisk sprochen forsvind. (JT 6.2.)

J. KUNST . KUNSTHISTORIE

- 202 *Alsing, Lene*: Vægteren og Kolde Mathilde. (JT 29.12.)
203 *G.B.*: Da Skærbæk-tæpperne fik verdensry. (FLA 2.5.)
204 Grænselandsudstillingen. – Anm. af Ulf Gudmundsen. (V 3.8.)
205 *Jespersen, Per*: To fra Ø. Højest har skabt »Mit livs eventyr«. (V 29.12.)
206 *tess*: Marskens kniplepiger har fået en operette. (JT 10.7.)
207 *Wolff, Jørgen*: Efterlysning af Sønderborg-sølv med mærket JJJ. (V 12.3.)

Arkitektur

- 208 *Hartung, Martin*: Haderslev sikrer sit fortidspræg. (FLA 10.10.)
209 *Klemann, Thyge*: Vejen mellem to kulturer [Huse på Åstrupvej i Haderslev]. (JT 27.11., 4.12. og 11.12.)
210 *Quedens, Georg*: Friesenhäuser und -höfe, Zierde einer Küstenlandschaft. (DN 2.7.)
211 *Quedens, Georg*: Der Sturm und das Meer prägten den Character der Hallighäuser. (DN 13.1.)
212 *Schlee, Ernst*: Ein Buch aus lauter Türblättern [Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum]. (DN 24.12.)
213 *Steinerne zeugen der Vergangenheit* [Fotografisk rundrejse til kirker i Sydslesvig]. (DN 24.12.)
214 *Thomsen, Uwe*: Og borg du bygger [Trøjborg]. (JT 18.12.)

K. KIRKEHISTORIE

- 215 *Christensen, N. Chr.*: Mindeværdig påskedag i Rødding kirke. (FLA 5.3.)
216 *erik c.*: Vi ejer ikke en øre, men Vorherre står for pengekassen [Maria-gården i Kollund]. (V 29.6.)
217 Haderslev Stiftsbog. – Anm. af Johs. Nielsen. (JT 2.1.)
218 *Kragelund, Bent*: Identiteten bevares trods tysk prædiken. (FLA 5.9.)
219 *Nørgård, Anker*: Evangeliet er det samme på dansk som på tysk. (V 26.8.)
220 *Pontoppidan Thyssen, Anders*: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815–1850. – Anm. af Morten Kamphövener (JT 14.5.) – Christian Ingwersen (FLA 9.6.) – Harboe Kardel (DN 17.6.) – Troels Fink (V 22.9.)
221 *Runge, Johann*: Kampen for dansk menighed og for dansk gudstjeneste i Flensborg 1864–1902 I–II. (FLA 22.10. og 24.10.)

- 222 *Storgaard, M.*: En sønderjysk kirkehistorie [P. Nedergaard: Haderslev Stift, 1. hft.]. (JT 12.8.)

L. SKOLEFORHOLD . SKOLEHISTORIE

- 223 *Christiansen, Werner*: Da præsten også var skoleleder i Tønder. (V 18.7.)
224 *Hansen, Jørgen*: Klipleve skole gennem 300 år. (JT 2.1.)
225 *Keil, Hans*: Da en skovhytte var skole i Mysunde. (FLA 10.3.)

M. BIBLIOTEKER . RADIO . ALMINDELIG OPLYSNING

- 227 *Lange, Steffen*: Mere end 33 døgn's gratis musik [Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig]. (FLA 2.4.)
228 *Provst, Karl-Bjarna*: En dag på Radio Syd. (V 26.8.)
229 *Svensson, Bjørn*: En verden både syd og nord for Kongeåen – men også en fælles. (V 1.9.)

P. FORVALTNING . LOV . RET

- 230 *Bang, Hans Vilhelm*: Sønderjyllands fremtid [Regionplanlægning]. (JT 19.10.)
231 *Ehm Christensen, Christian*: »Schützenkorps Tondern von 1693« hat den Wirren bewegter Zeiten standgehalten. (DN 28.7.)
232 *Grænseboen*: Skamstøtten ved grænsen minder om en menneskelig tragedie [Sæd 1712]. (JT 22.5.)
233 *Jacobsen, Helge C.*: En boganmeldelse med særlig hilsen til Sønderjyllands amtsråd. (JT 15.5.)
234 *Therkildsen, Børge*: Et fængsel med så megen frihed at indsatte kan føle det som tyngende straf. (JT 20.3.)
235 *Thomsen, Alfred*: Tingstedet i Aller. (V 27.5.)

Q. ØKONOMISKE FORHOLD . ØKONOMISK HISTORIE

- 236 *-ex*: Kendt Slesvig-forretning lukker efter 150 års beståen [Carl Edvard Faas]. (FLA 29.4.)
237 *Jensen, H. P.*: Bevtoft mølle – spændende historie. (V 21.7.)
238 *-ker*: Den blinde mands store indsats lagde grunden: P. J. Schmidt A/S, Vojens fylder 75. (V 9.5.)
239 *Munk Pedersen, Peder*: Rederi og værft voksede sig store hånd i hånd (Husumer Schiffswerft). (FLA 8.10.)
240 *P.*: Mange møller malede i Flensborg i gamle dage. (FLA 20.7.)
241 *Therkildsen, Børge*: Han fremstiller antikviteter anno 1977 og med hemmelighed. (JT 14.8.)
242 *Therkildsen, Ole*: Om statistik og skæv grænsehandel. (FLA 21.11, JT 20.11.)
243 *Thomsen, Alfred*: Haderslevs handel stagnerede på grund af Christiansfeld. Klage fra de handlende i 1786. (JT 24.12.)
244 *Wolff, Jørgen*: Da Bovrup mejeri »truede« den preussiske statsorden. (V 23.12.)

Samfærdsel

- 245 50 Jahre Hindenburgdamm. (DN (pinse))

- 246 *Grage, K.*: Beundring for dansk initiativ [Ejder-kanalen]. (FLA 20.6.)
 247 *Herz, Alex*: På tværs af landet ad kejserens kanal. (FLA 17.9.)
 248 *Jensen, H. P.*: Historien om de 100 år gamle vandings-anlæg [ved Årup, Harreby og Fole]. (JT 10.7.)
 249 *Larsen, Børge*: Sidebanesystemet har kostet Åbenrå og Haderslev persontog. (FLA 19.12.)
 250 *Quedens, Georg*: Menschen setzen ihr Leben aufs Spiel für ihre Mitmenschen. [Nordsøskystens redningsstationer]. (DN 9.4.)
 251 *Quedens, Georg*: Schon vor 65 Jahren flogen auf Sylt die tollkühnen Männer mit ihren fliegenden Kisten. (DN 29.8.)
 252 *Sørensen, H. E.*: Skærbæks sidste minde om en vigtig epoke nedrevet [»æ Lillebahn«]. (JT 27.11.)

R. NATURFORHOLD

- 253 *Andreasen, Gunnar*: De vader i det hav, I – Problemerne i vadehavet. II: Hvad skal der gøres i vadehavet? (V 23.3., 24.3.)
 254 *Christiansen, Werner*: Dejligt kvæg og store tevandsknægte. (FLA 19.3.)
 255 *Christiansen, Werner*: Julestorm – historisk set. (FLA 27.12.)
 256 *Clausen, H. C.*: Da Nordslesvig fik plantager. (FLA 12.11.)
 257 *Clausen, H. C.*: Vadehavet er både ven og fjende. (FLA 24.10.)
 258 *Clausen, H. C.*: Vadehavet er vort mest spændende kystområde. (V 16.7.)
 259 *Grell Poulsen, Poul*: Over dagligt vande. Stormfloden 3.1.76. (JT 2.1.)
 260 *Iversen, Martin*: Vadehav og marsk skal ikke monopolstyres. (V 29.4.)
 261 *Munk Pedersen, Peder*: Der var engang en hallig [Nørreog]. (FLA 1.10.)
 262 *Quedens, Georg*: Vogelkojen – einst Fanganlagen heute stille Landschaftsparadiese. (DN 30.6.)
 263 *Schlichting, Carl M.*: Wo einst die Heide blühte ... Vor 50 Jahren wurden im Raum Lütjenhorn die letzten grossen Heide – und Moorflächen im alten Kreis Husum in Kultur gebracht. (DN 31.10.)
 264 *Sørensen, H. E.*: Det fremskudte dige vil give langt bedre betingelser for fuglelivet ... [interview m. amtsvej- og vandinsp. Knud Jensen]. (JT 20.11.)
 265 *Sørensen, R. P.*: En forårstur med snak undervejs [i Hjartbro skov]. (JT 19.5.)
 266 *Thomsen, Jørgen Bent*: Vadehavets fremtid. (V 12.10.)
 267 *Uhd Jepsen, Palle*: Apropos Vadehavet. (V 15.1.)

SKØNLITTERATUR

- 268 *Branderup, Nis*: Rejsens bedste sted! [En Åbenrå-sang mere]. (JT 28.7.)
 269 *Dristal, Nanna*: Kongen på den hvide hest. (FLA 10.2.)
 270 [Syv] sange der priser Haderslev. (JT 22.5. og 29.5.)

Dialekttekster

- 271 *Andresen, Sigfred*: Æ linke ben. (FLA 21.1.)
 272 *Søndergaard, Andreas*: En aldeles sanfærdig historie. (JT 4.11.)
 273 *Søndergaard, Andreas*: Engen agang te de kongelige paradiset den daw. (JT 28.4.)
 274 *Søndergaard, Andreas*: Hun wo it willkommen. (JT 30.12.)
 275 *Søndergaard, Andreas*: En ny Søndergaard-dialektfortælling. (JT 13.9.)
 276 *Søndergaard, Andreas*: Ongdom å Als. (JT 25.5.)

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. *marts*: Lederen af Sydslesvigsk Forenings kulturafdeling, frk. Helene Dørffler udmærkes med den kongelige belønningsmedalje af 1. kl. med krone.

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig gør i forbindelse med en oplysning om, at udlånet på det tyske bibliotek i Flensburg koster 4 DM pr. bind, opmærksom på at byens tilskud til det danske biblioteks arbejde følgelig burde forhøjes fra nu 100.000 DM til 600.000 DM.

2. *marts*: For 1978 er der yderligere stillet 22 mill. DM til rådighed for Program Nord.

3. *marts*: På Fælleslandboforeningens generalforsamling kan den genvalgte formand, gårdejer Peter Andresen, pege på et godt landbrugsår 1977.

Til restaureringsarbejderne på Husum slot bevilges yderligere 2,6 mill. DM. Arbejdet forestås af arkitekterne Karsten Rønnow, København, og A. Johannsen, Husum.

4. *marts*: Med amtsfesten i Tarp og under deltagelse af over 400 deltagere sættes et festligt punktum for valgkampen i det tidligere Flensburg amt.

5. *marts*: Ved amtsrådsvalget i Sydslesvig opnår Sydslesvigsk Vælgerforening ialt 24.379 stemmer eller 2012 flere end i 1974. I Flensburg by får SSV for 10.447 stemmer ni mandater eller et mere end før valget. I Slesvig-Flensburg amt med 8.116 eller næsten 2000 stemmer mere fire mandater eller 1 mere. I Rendsborg-Egernførde amt steg stemmetallet fra 1232 til 1558. I Nordfris-

lands amt faldt SSV's stemmetal fra 4634 til 4143. SSV manglede 114 stemmer i at nå de 5 pct. og tabte sine to mandater. Ved kommunalvalgene steg SSV's mandatantal fra 98 til 108.

I Flensburg by står CDU og SPD lige med hver sytten mandater overfor SSV's ni, mens FDP gled ud af byrådet. Den grønne liste i Nordfrislands amt tegnede sig for 5101 stemme eller 6 pct. af stemmerne og fik to mandater.

7. *marts*: Flensburg Avis skriver i en valgkommentar, at »det gode valgresultat vil medføre stigende tilskud til vort danske skolevæsen, til vore børnehaver, til alt dansk kulturelt og socialt arbejde i vor landsdel«.

Der Nordschleswiger skriver, at SSV, det danske mindretals parti i Sydslesvig, ved kommunalvalget ikke kun har fået et godt men endog et særdeles godt resultat og udtaler sin kompliment.

8. *marts*: Til valget i Nordfrisland skriver Flensburg Avis, at eksemplet viser, at spærreglen på 5 pct. til kommunale valg bør afskaffes, især når mange holder på, at kommunalvalg ikke skal være politiske valg.

9. *marts*: Kultusministeriet i Kiel vil sætte alvorligt ind for at nedbringe de høje klassekvotienter i de tyske skoler til højst 39 elever pr. klasse men helst til 35.

10. *marts*: Økonomiminister Dr. Jürgen Westphal spår, at økonomisk vil 1978 blive et vanskeligt år for Slesvig-Holsten. I stedet for en forventet økonomisk stigning på 5 pct. i 1977 nåedes kun 2,4 pct.

Under en forespørgselsdebat i landdagen påviser Karl Otto Meyer, at den danske fol-

kedels særlige interesser ikke bliver modsvarret på tilfredsstillende måde i NDR-programmerne, hvorfor han ønsker en dansk repræsentation i NDR's programråd.

11. marts: SSV i Nordfrislands amt føler sig sikker på ved næste kredsvalg at genvinde de tabte mandater. Derfor vil man heller ikke have et kontaktudvalg, som man har det i Rendsborg-Egernførde amt, siger SSV's amtsformand Chr. Hansen, Bredsted.

I Flensborg uddeles nazistisk propagandamateriale, hvori kræves ophævelse af forbudet mod NSDAP og opfordres til kamp mod jøderne.

13. marts: Det vil tage 100 år at skabe et nyt forland foran et nyt dige, hævder professor dr. Berndt Heydemann fra Kiel, som påviser, at grænserne for det økologiske eksistensminimum i vadehavet er nået.

14. marts: Ti danske sydslesvigere modtager fra Oberst H. Parkovs mindelegat en hædersgave som påskønnelse for ihærdig og trofast indsats for den sydslesvigske danskhed.

15. marts: Blandt sine 1000 ændringsforslag til finansloven foreslår Fremskridtspartiet blandt andet, at Flensborg Avis skal standses fra 1. juli. I øvrigt skal de danske statstilskud til kulturelt arbejde i Sydslesvig reduceres fra 20 til 7 mil. kr., og til de danske skoler fra 63 mill. til 21 mill. kr.

18. marts: Skolestyrelsen i Slesvig vil genindføre dansk som fag i den tyske realskole, dersom der viser sig fornøden interesse for det.

21. marts: Inspireret af de gode valgresultater i Nordfrisland og Steinburg vil de grønne lister sammen med andre miljøorganisationer opbygge en fælles valgorganisation med henblik på landdagsvalget 1979. En sådan opstilling fra miljøorganisationernes side kan

godt medføre vanskeligheder for Sydslesvigske Vælgerforening ved det kommende landdagsvalg.

Af landsregeringens landbrugsrapport fremgår, at mens landbruget på forbundsbasis kan ernære 60 mennesker i gennemsnit pr. brug, er tallet i Slesvig-Holsten 85 mennesker. Gennemsnitsstørrelsen pr. landbrug er nu 34,9 ha mod 20,7 i 1949. 31.637 landbrug er stadig under 2 ha, i 1949 var tallet 54.226.

31. marts: »Bauernblatt«, et organ for Landsbondeforeningen i Sydslesvig og Holsten peger på både den voksende danske vælgertilgang og den tilsvarende stigning i de danske elevtal, samtidig med at tyske grundskoler har mindre tilgang og spørger, hvorfor de tyske således møder frem med formindsket resultat inden for »kulturernes kappestrid i grænseområdet«.

NORD FOR GRÆNSEN

2. marts: Overfredningsnævnet har nu afsagt endelig fredningskendelse for 250 ha i tunnelen mellem Kruså og Padborg.

Mads Clausens mindefond og Danfoss vil støtte Sønderjysk Idrætsforenings projekt om opførelse af et kursus- og mødecener i Nr. Hostrup med 75.000 kr. og desuden levere alt, hvad der hedder automatik i centret. SI har dermed 3 mill. kr. til byggeriet, hvortil kommer et rente- og afdragsfrit lån på 750.000 kr., som Sønderjyllands amt har anbefalet.

3. marts: Med en byrådsbevilling på 700.000 kr. og en anbefaling om støtte i 1979 og 1980 med hhv. 820.000 og 944.000 kr. skulle udviklingsplanen for Forskningshøjskolen i Haderslev være sikret.

I en status over sønderjysk kulturpolitik slår amtsborgmester Erik Jessen til lyd for en forbedring af landsdelens teaterlokaler.

7. *marts*: Slesvigsk Parti opnåede ved amtsrådsvalget ialt 6508 stemmer eller 54 flere end i 1974. Valgt blev Hermann Heil som eneste repræsentant. Mindretallet skulle have haft 8.091 stemmer for at beholde sit andet mandat.

Ved kommunevalget fik Slesvigsk Parti i de 11 kommuner, hvori partiet opstillede, 6079 stemmer og valgt 15 mod tidligere 17 mandater. Partiet tabte et mandat i Åbenrå og opnåede ikke valg i Lundtoft, hvor det tidligere mandat gik tabt, i Bov og Rødekro kommuner.

8. *marts*: Der Nordschleswiger skriver i en valgkommentar: Tirsdagens samlede resultat – et misundelsens blik over grænsen til den dygtige SSW må være tilladt – er ikke berusende, men dog ingenlunde så dårlig, som de negative TV-procenttal uden for Nordslesvig lod formode.

Flensborg Avis kommenterer: Dette (resultatet) viser, at de tyske nordslesvigere endnu ikke i tilstrækkelig grad har været i stand til at gøre offentligheden opmærksom på deres program.

10. *marts*: Efter fintællingen står det fast at sammensætningen af Sønderjyllands amtsråd bliver følgende: Socialdemokratiet 10, Radikale Venstre 2, Konservative 3, Socialistisk Folkeparti 1, Slesvigsk Parti 1, Venstre 8, Fremskridtspartiet 3 og Kristeligt Folkeparti 1.

23 af de 29 amtsrådsmedlemmer bor i det østlige Sønderjylland. Antallet af Vesteregnsrepræsentanter, som var på 7, er reduceret til 3, mens Midtsønderjylland nu har 3 mod tidligere 2 repræsentanter.

Herbergringens næstformand, lektor Willy Buch, får af formanden for Deutsches Jugendherbergwerk i Nordtyskland, rektor Henry Kröger, overrakt Richard Schirrmann-medaljen.

Som rektor for Haderslev statsseminarium

udnævnes seminarielektor Ole Jessen Bruun, Århus.

11. *marts*: Landeværnet har i det forløbne år af egne midler udlånt 1.849.000 kr. og i samarbejde med andre formidlet lån til ialt 2.479.000 kr.

Der Nordschleswiger peger på, at lægges de højeste tal fra kommune- og amtsrådsvalg sammen, når det samlede tyske stemmetal op på 6.888 stemmer.

13. *marts*: Det er afgjort, at Erik Jessen fortsætter som amtsborgmester, mens Peter Gorrssen bliver 1. viceborgmester og Helga Hørlyck 2. viceborgmester.

16. *marts*: Det i 1424 oprettede Haderslev Skomagerlaug opløses, da medlemstallet nu er for lille.

17. *marts*: I Bonn undertegnes aftalen om bygning af det fremskudte dige fra Emmerlev klev til Silddæmningen. Det 21 km lange dige skal være færdigt i 1981.

Slesvigsk Parti sikres fortsat sæde i Sønderjyllands amtsråds økonomiudvalg.

Både i Tønder, Tinglev, Åbenrå og Haderslev er de tyske mandater udslagsgivende for valg af borgmester.

20. *marts*: Borgmestrene i de fire sønderjyske købstæder genvælges, mens der vælges nye borgmestre i Tinglev, Bov, Højer, Gram, Augustenborg, Løgumkloster, Rangstrup og Broager.

30. *marts*: Formanden for Sønderjyllands amts programråd, H. P. Fogtmann, foreslår et regionalt TV som Radio Syd-forsøg som det bedst tænkelige modtræk mod den almindelige kiggen tysk fjernsyn i Sønderjylland.

31. *marts*: 260 ældre sydslesvigere, fordelt på 16 hold, besøgte i 1977 feriehjemmet Benetgård i København.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NY JYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

**KREDIT
FORENINGEN
DANMARK**

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

**CHECK
KONTO**

De har hørt om det penge-løse samfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske. Tal med banken - de taler Deres sprog.

SYDBANK
- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens

Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV

TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

**KREDIT
FORENINGEN
DANMARK**

*Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn*

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørens adresse:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,

tlf. (04) 52 17 37.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet.

6200 Abenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 4 26 82.

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Niels Sterum.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Telf. (04) 74 33 25, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskoleafdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe

Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN